

תועלתנות מזדמנת או מחויבות עמוקה? טקסונומיה דינמית להבנת שותפויות אסטרטגיות במזרח התיכון

שרה פיינברג ואביתר מתניה¹

תקציר

מאמר זה מציג טקסונומיה דינמית – המשגה ומסגרת אנליטית – לצורך ניתוח שותפויות אסטרטגיות במזרח התיכון, ומאתגר את הנטייה הרווחת להתייחס אליהן כאל קטגוריה אחת גנרית. הוא מבחין בין שתי צורות ביניים של שותפויות אסטרטגיות: עסקתיות-יתר (Hyper-Transactionalism) וברית-למחצה (semi-alliance), ומסווג את השותפויות האסטרטגיות על פי שני ממדים אנליטיים: נוכחותה או היעדרה של כוונה אסטרטגית, והיעוד התפקודי העיקרי שלהן: כלכלי או ביטחוני. ממצא מרכזי של המחקר הוא הבולטות הגוברת של תחומי האוויר והחלל במסגרת שותפויות אסטרטגיות במזרח התיכון וצפון אפריקה. תחומים אלה משמשים וקטורים מרכזיים שבאמצעותם מעצמות גלובליות מפעילות השפעה א-סימטרית, ובה בעת מאפשרים למדינות אזוריות לעקוף מגבלות טכנולוגיות ולהאיץ את גישתן ליכולות מתקדמות כגון כלי טיס בלתי מאוישים, מערכות לוויין וטכנולוגיות חימוש מונחה מדויק. בהתבסס על מקרי בוחן של שותפויות אסטרטגיות של רוסיה וסין באזור, המאמר מדגים כי שיתוף הפעולה בתחומי האוויר והחלל משמש כמכפיל כוח אסטרטגי עבור מדינות האזור. הטקסונומיה המוצעת מספקת לחוקרים ולקובעי מדיניות מסגרת אנליטית מעמיקה

1 ד"ר שרה פיינברג היא חוקרת בכירה וראש תוכנית המחקר למעצמות במרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל באוניברסיטת תל אביב. היא גם מרצה בתוכנית הלימודי ביטחון ודיפלומטיה באוניברסיטה, וחברת פורום דבורה.

אביתר מתניה הוא פרופסור בביה"ס למדע המדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים באוניברסיטת תל אביב, מומחה בתחומי ביטחון לאומי ומדיניות טכנולוגית. מכהן כראש מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל והעורך הראשי וראש המערכת של כתב העת של המרכז. הוא מכהן גם כראש התוכנית לתואר שני בלימודי ביטחון וכראש התוכנית לתואר שני בפוליטיקה, סייבר וממשל. הקים את מערך הסייבר הלאומי ועמד בראשו במשך שש שנים.

לציטוט מאמר זה: פיינברג, ש' ומתניה, א' (2025). תועלתנות מזדמנת או מחויבות עמוקה? טקסונומיה דינמית להבנת שותפויות אסטרטגיות במזרח התיכון. אוויר וביטחון, (2), 86-57.

ומבחינה לטובת הערכת אופיין, עומקן, עמידותן ופוטנציאל ההתפתחות של השותפויות המתגבשות באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה.

מילות מפתח: שותפות אסטרטגית, ברית, טרנזקציונליזם, המזרח התיכון, רוסיה, סין, אוויר, חלל, כוונה אסטרטגית

מבוא

אף על פי ששותפויות אסטרטגיות הפכו לכלי מכוון בדיפלומטיה שלאחר המלחמה הקרה, משמעותן וחשיבותן האסטרטגית עדיין אינן מובנות דיין. כיום קיימות יותר מ-200 שותפויות כאלה בזירה הבינלאומית, על פי הסכמים רשמיים, הצהרות רשמיות והערכות אקדמיות (Pan & Michalski 2019; Tyushka & Czechowska, 2019). הסדרים אלה שונים משמעותית זה מזה במבנם, בעומקם ובכוונתם. עמימות זו בולטת במיוחד במזרח התיכון ובצפון אפריקה (MENA), שם נחתמו בין השנים 2000 ל-2025 לפחות 40 מסגרות לשותפויות אסטרטגיות בין מעצמות עולמיות למדינות האזור – עלייה חדה בהשוואה לעשורים קודמים, עם האצה בולטת שהחלה בראשית שנות ה-2010 (Fulton, 2019; Guzansky, 2022; Conley et al., 2023; Heimann et al., 2024).

שיתוף פעולה בתחומי האוויר והחלל הפך לממד מכריע ברבות מהשותפויות הללו. הוא כולל העברה וייצור משותף של פלטפורמות לחימה ומעקב, מחקר ופיתוח משותפים, העברת טכנולוגיות, זכויות שימוש בבסיסים, הסדרי טיסה במרחב האווירי ותרגילים צבאיים. בתחום החלל, שותפויות אסטרטגיות אפשרו שיגורי לוויינים, פיתוח יכולות ייצור מקומיות, והתקדמות בתחומי התקשורת, החישה מרחוק ומערכות הנחיית הטילים. לדוגמה, דינמיקות אלו ניכרות במיוחד בשותפות האסטרטגית בין רוסיה לאיראן, בעיקר מאז קיץ 2022, שותפות שאפשרה לאיראן להרחיב את יכולותיה בתחומי האוויר, החלל והלוחמה האלקטרונית הודות לתמיכה רוסית, לרבות שיגורי לוויינים וסיוע בשיבוש GPS. עם זאת, אף ששיתוף פעולה זה חיזק את יכולותיה הטכניות של איראן, בסופו של דבר לא היה בו די כדי להגן עליה מפני התקיפות המתואמות של ישראל וארצות הברית ביוני 2025 – עובדה המדגישה את מגבלותיו של סיוע כזה בכל הנוגע ליצירת הרתעה או הגנה אפקטיבית. כמו כן, השותפות של סין עם מצרים משלבת קשרים כלכליים עם העברות של טכנולוגיה אסטרטגית, כפי שהודגם בשיגור הלוויין MisrSat-2 בשנת 2023 ובאספקת כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"מים) מסוג Wing Loong.

שותפויות אסטרטגיות נתפסות לעתים קרובות כקטגוריה אחת אחודה, דבר המטשטש הבדלים מהותיים בעיצובן, בעומקן ובתכליתן. יש מהן המעוגנות באופן רשמי וממוסד ומתפקדות כפלטפורמות מובנות לשיתוף פעולה מתמשך, ואילו אחרות נותרות הצהרותיות בעיקרן ומאותות כוונה להידוק היחסים אך נטולות מנגנונים תפעוליים. במקרים מסוימים, התווית "שותפות אסטרטגית" מוצמדת באופן רטורי בלבד. היררכיות פנימיות – כגון שותפויות "בסיסיות", "מקיפות" או "מעמיקות" – מסבכות את התמונה עוד יותר, בעוד שהפרשנות תלויה לרוב באופן שבו הצדדים עצמם ממסגרים את היחסים. האוריינטציה

התפקודית מוסיפה נדבך נוסף של מורכבות: ישנן שותפויות המעניקות עדיפות לשיתוף פעולה בתחומי הביטחון וההגנה, בעוד אחרות מתמקדות בשיתוף פעולה כלכלי וטכנולוגי. שונות זו כמעט ואינה נבחנת באופן שיטתי, והדבר תורם לעמימות אנליטית וחוסר קונסיסטנטיות בהמשגה.

אי־דיוק מושגי זה משקף פער תיאורטי רחב יותר. שותפויות אסטרטגיות ממוקמות במרחב הביניים שבין בריתות פורמליות לבין הסדרים תועלתניים קצרי־טווח. לרוב הן נעדרות התחייבויות הגנה הדדית, אולם הן עמידות ורב־ממדיות יותר מהסדרי אד־הוק. עם זאת, "מרחב ביניים" זה של שיתופי פעולה בין־מדינות עודנו לוקה בחסר תיאורטי. בעוד שהספרות היחסים הבינלאומיים עסקה בהרחבה בבריתות מצד אחד, וביחסים טרנזקציונליים (מבוססי מקח וממכר) תועלתניים מהצד השני, היא טרם הציגה מסגרת קוהרנטית להבנת המהות והמגמות של שותפויות המצויות בין שני קטבים אלה.

מאמר זה שואף לתת מענה לפערים אלה באמצעות בניית טקסונומיה של שותפויות אסטרטגיות. נטען בו כי ניתן להבין שותפויות אסטרטגיות באופן מדויק יותר על פי שני ממדים מרכזיים: ה"כוונה האסטרטגית" (בעיקר נוכחותה או היעדרה) העומדת ביסוד היחסים, והאוריינטציה התפקודית העיקרית של השותפות – בין אם כלכלית ובין אם ביטחונית. כוונה אסטרטגית מוגדרת כאן כמחויבות הדדית ומתמשכת של שני הצדדים להעמיק ולמסד את שיתוף הפעולה ביניהם לאורך זמן. אף שמושג זה אינו מפותח דיו במסגרות תיאורטיות קיימות בספרות היחב"לית, הכוונה האסטרטגית מספקת קריטריון משמעותי להבחנה בין שותפויות זמניות ובין קשרים חזקים ועמידים יותר, בעלי אופי של ברית־למחצה.

כך, מאמר זה מציג טקסונומיה המבחינה בין שתי צורות עיקריות של שותפויות אסטרטגיות: "קשרים היפר־טרנזקציונליים" ו"בריתות־למחצה". המונח היפר־טרנזקציונלי מתייחס לשותפויות המושתתות על חליפין פרגמטיים של "תן וקח" בתחומים שונים (כגון ביטחון, טכנולוגיה או אנרגיה), אשר לרוב יציבות לאורך זמן, אך חסרות מחויבויות רשמיות או הזדהות ערכית. קשרים אלה אינם צרים או חולפים; אדרבה, הם רחבי היקף, אך מוגבלים בעומקם המוסדי ובכוונה האסטרטגית שלהם. לעומת זאת, בריתות־למחצה כרוכות בתיאום עמוק יותר ובכוונה משותפת למסד את הקשרים². באמצעות הבחנה בין שתי צורות אלו של שותפויות אסטרטגיות, שלעיתים קרובות נוטים לראותן כאחת, המסגרת המוצעת מבהירה את רמות המחויבות האסטרטגית ומסייעת להעריך את מסלולי ההתפתחות של השותפויות. היא גם לוקחת בחשבון את האוריינטציה התפקודית העיקרית – ביטחונית לעומת כלכלית־טכנולוגית – כאשר לכל אחת מהן השלכות ייחודיות. גישה זו נועדה לתרום לדיונים בתחום היחסים הבינלאומיים

2 המונח היפר־טרנזקציונלי עשוי לרמז על מערכת יחסים חלשה או מצומצמת יותר. אולם, בשימוש כאן, הוא מוגדר בתור גרסה מרחיבה, ולעיתים קרובות מתמשכת, של טרנזקציונליזם, הכוללת שיתוף פעולה רב־מימדי אשר נותר במהותו מבוסס־אינטרסים ובלתי־ממוסד. בניגוד לשיתופי פעולה טקטיים וחולפים, שותפויות היפר־טרנזקציונליות הן יציבות, אך נמנעות במכוון מהעמקת הקשרים ביניהן או מהתחייבות נוקשה עתידית.

בהקשרי שותפויות אסטרטגיות, ולהוות מענה לקריאות עדכניות בספרות האקדמית לפיתוח מודלים גמישים יותר להבנת שיתופי הפעולה הבין-מדינתיים (Tyushka & Czechowska, 2019; Pesu & Iso-Markku, 2024).

מבחינה אמפירית, המאמר מתמקד בשותפויות האסטרטגיות של רוסיה וסין במזה"ת וצפון אפריקה מאז ראשית שנות 2010, תוך התמקדות על התפתחויות בתחומי האוויר והחלל. ממצאינו מלמדים כי תחומים אלה מהווים ווקטורים מובילים של מעורבות אסטרטגית באזור, המאפשרים הפצה טכנולוגית מהירה והעצמת יכולות – וזאת, אף בהיעדר מחויבויות הגנה פורמליות.

לפיכך, מאמר זה מציב לעצמו שתי מטרות מרכזיות. ראשית, הוא מציג מסגרת אנליטית חדשה שנועדה לבטא את השונות ברמת המחויבות ובעומק האסטרטגי המאפיינת שותפויות אסטרטגיות בנות זמננו. שנית, הוא מנתח את שיתוף הפעולה בתחומי האוויר והחלל – ומראה כיצד תחומים אלו מהווים זרז במסגרת פיתוח מערכות היחסים הבין-מדינתיים. באמצעות מיקום השותפויות האסטרטגיות על רצף שבין הפר-טרנזקציונליזם לברית-למחצה – מיקום הנקבע על פי נוכחותה או היעדרה של כוונה אסטרטגית – ודרך הדגשת הרלוונטיות הגוברת של תחומי האוויר והחלל בשותפויות אלה, המאמר מציג מסגרת אנליטית להבנת אופיין, התפתחותן והשפעתן האסטרטגית של שותפויות אלה במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית.

תשתית תיאורטית ומסגרת אנליטית

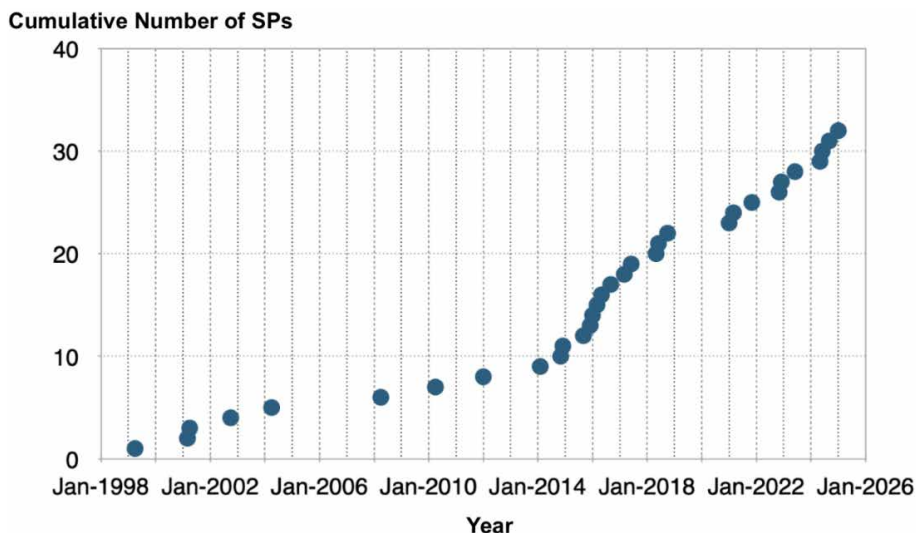
העידן שלאחר המלחמה הקרה מתאפיין במגמת עלייה של יחסים בין-מדינתיים הנמצאים בתווך שבין בריתות מסורתיות לבין הסכמים טרנזקציונליים נסיבתיים. "מרחב ביניים" זה של שיתוף פעולה אסטרטגי התרחב בד בבד עם שתי מגמות עולמיות: שחיקתם של הבריתות הפורמליות שגובשו בעידן המלחמה הקרה (תופעה המתוארת לעיתים קרובות כ"עידן פוסט-הבריתות"), והשכיחות הגוברת של טרנזקציונליזם במדינאות.

מאז שנות ה-90 המאוחרות, צברו תאוצה מסגרות דיפלומטיות חלופיות. הסדרים אלה לרוב אינם עולים כדי בריתות רשמיות, אך הם כרוכים בשיתוף פעולה מובנה יותר מאשר עסקאות חד-פעמיות או התקשרויות הממוקדות בסוגיה צרה. הם עשויים לכלול תיאום ביטחוני מתמשך, דיאלוג מדיני משותף, מסגרות מוסדיות, או ציפיות לתמיכה בעתות משבר, בין אם רשמיות ובין אם בלתי רשמיות (Saxi, 2019). לפיכך, שיתוף הפעולה הביטחוני בן זמננו משקף קשת גמישה ורב-שכבתית יותר של יחסים, הכוללת צורות ביניים אלה לצד בריתות מלאות ושיתופי פעולה זמניים (Kinne, 2018). מאמצים להמשיג מרחב ביניים זה החלו בשנות ה-90, כאשר חוקרים ביקשו להגדיר "שיתופי פעולה ביטחוניים" שהיו כרוכים בשיתוף פעולה מובנה יותר מיחסים טרנזקציונליים אד-הוק, אך לא הגיעו לכדי בריתות רשמיות. ספרות מחקרית החלה לקרוא תיגר על הדיכוטומיה הנוקשה בין בריתות לבין יחסים טרנזקציונליים, ובמקום זאת מסגרה אותם כ"שליבים" או "רבדים" שונים בתוך ספקטרום רחב ורב-שלבי של שיתופי פעולה ביטחוניים (Snyder, 1997, p. 123; Adler & Barnett, 1998). בהתאם,

הגדיר וילקנס (2012) שותפות בין מדינות כ"מצב של הסכמה בנושא משמעותי אחד או יותר" (עמ' 56), כאשר בריתות רשמיות ממוקמות בקצה הספקטרום הן בעומק ובמידת המחויבות והן בעיגון המוסדי והפורמאלי.

שותפויות אסטרטגיות, כקטגוריה מובחנת בספקטרום זה, התרכו בעשורים האחרונים במרחב המזה"ת וצפון אפריקה (איור 1). מאז השותפויות בין סין לברזיל (1993) ובין ארצות הברית לרוסיה (1994), המוזכרות לעיתים קרובות כשותפויות האסטרטגיות הרשמיות הראשונות, התרחב מודל זה לרחבי העולם. עם זאת, שותפויות אסטרטגיות נותרו עמומות מבחינה מושגית. הן נבדלות זו מזו באופן ניכר בהיקפן ובצורתן: חלקן ממוסדות ביותר, ואחרות הצהרתיות בלבד; יש הכוללות שיתוף פעולה ביטחוני, ויש המצמצמות לתיאום כלכלי או טכנולוגי. המשותף להן הוא מיקומן בין עסקאות חד-פעמיות לבין בריתות המעוגנות באמנה, והפוטנציאל שלהן להתפתח לכל אחד מהכיוונים (Tyushka & Czechowska, 2019; Lanoszka, 2022).

תרשים 1: היקף השותפויות האסטרטגיות של רוסיה וסין במזה"ת ובצפון אפריקה לאורך השנים

גם המניעים העומדים בבסיסן של שותפויות אסטרטגיות מגוונים. מעצמות ביניים נוהגות להשתמש בהן כדי לשפר את מעמדם האזורי או הגלובלי, להגביר את כוח המיקוח שלהן, או להתגונן מפני אי-ודאות. מעצמות גלובאליות, ממנפות שותפויות אסטרטגיות כדי לעצב את הסדר הבינלאומי – הן לשוני והן לשימור – ליצור משקל נגד ליריבות, להגביר את גמישותן האסטרטגית, או לקדם יעדים טקטיים (Brzezinski, 1997; Tyushka & Czechowska, 2019, pp. 10–13; Kireeva, 2022). כך למשל, השותפויות האסטרטגיות של רוסיה מעניקות לרוב עדיפות לשיתוף פעולה ביטחוני ולהעברות נשק, ואילו אלה של סין מדגישות לרוב תשתיות כלכליות והשקעות ארוכות-טווח (J. Fulton, personal).

מדינות ברחבי העולם מדגישים כיצד בייג'נג משתמשת בשותפויות אסטרטגיות לטובת יצירת תלויות כלכליות רב-שכבתיות, מבלי לחתור בהכרח לשיתופי פעולה ביטחוניים (communication, January 12, 2025). מחקרים רבים שעסקו בשותפויות של סין עם (Zhongping & Jing, 2014; Mardell, 2024; Seiwert & Soong, 2024).

מאפיין מהותי נוסף של שותפויות אסטרטגיות הוא גמישותן. חוקרים תיארו זאת כ"עמימות קונסטרוקטיבית", המאפשרת למדינות לשתף פעולה מבלי לכבול את עצמן לחזון אסטרטגי משותף (Hoffmann, 1995; Jegen & Mérand, 2014; Haukkala, 2021). שותפויות אסטרטגיות מסוימות, כגון "השותפות האסטרטגית המקיפה" משנת 2024 בין רוסיה לצפון קוריאה, כוללות אפילו סעיפי הגנה הדדית. ואולם, התחייבויות אלה עשויות לשמש יותר ככלי לטובת "איתות" מאשר כערבויות ביטחוניות מחייבות, בפרט בהינתן הדינמיקה העמומה ביחסי מוסקבה-פיונגיאנג (Naumenko & Saltanov, 2024), (pp. 113-115).

יתרה מזאת, לא כל השותפויות האסטרטגיות הן בעלות משקל אסטרטגי זהה. חלקן נותרות סמליות גרידא, ומשמשות ככלים דיפלומטיים לחיזוק המעמד האזורי או הגלובלי (Pan & Michalski, 2019; Haukkala, 2021), או כאמצעי לבניית אמון ולחיזוק הקשרים הדו-צדדיים על אף מתיחות שייתכן וקיימת ברקע. עם זאת, רבות מהן מספקות פלטפורמה לאינטראקציה מתמשכת, המאפשרת שיתוף פעולה במגוון תחומים, בין אם באופן רשמי ובין אם באופן בלתי-רשמי (Snyder, 1997; Wilkins, 2012). בתחומי ההגנה והביטחון בפרט, שותפויות אסטרטגיות מאפשרות תיאום ביטחוני מתמשך, שיתוף מודיעין, העברות נשק, קיום תרגילים משותפים וקשרים ישירים בדרגים הצבאיים.

מנקודת מבט של המשפט הבינלאומי, האכיפות המשפטיות של שותפויות אסטרטגיות נותרת עמומה, שכן לא ברור באיזו מידה הן מהוות הסכמים מחייבים משפטית בדומה לאמנות, או פשוט הסכמי אד-הוק שאינם מחייבים בדומה למזכרי הבנות (MOUs). הדבר מציב אותן בטריטוריה משפטית עמומה, בתווך שבין הסכמים המחייבים משפטית באופן נוקשה לבין הסכמים שאינם מחייבים (Posner & Goldsmith, 2003).

מאמר זה תורם לספרות המחקרית המתפתחת בנושא שותפויות אסטרטגיות, בכך שהוא מציג טקסונומיה – המשגה – דינמית, שנועדה לתת ביטוי לאופיין המתפתח של שותפויות אלה, ולהבחין בין צורותיהן ומסלולי התפתחותן השונים. גישה זו עולה בקנה אחד עם קריאות עדכניות במחקר לחרוג מהבחנות בינאריות ולאמץ טיפולוגיות גמישות יותר, מבוססות-שלבים, של שותפויות בינלאומיות (Tyushka & Czechowska, 2019; Pesu & Iso-Markku, 2024).

היפרטרנזקציונליזם, ברית-למחצה וכוונה אסטרטגית

שותפויות אסטרטגיות, על רבגוניותן, מאופיינות על ידי מיקומן על פני רצף הנע בין יחסים טרנזקציונליים לבין בריתות, כמו גם הפוטנציאל שלהן להתפתח לכל אחד מהכיוונים (Tyushka & Czechowska, 2019; Lanoszka, 2022; Omid, 2025).

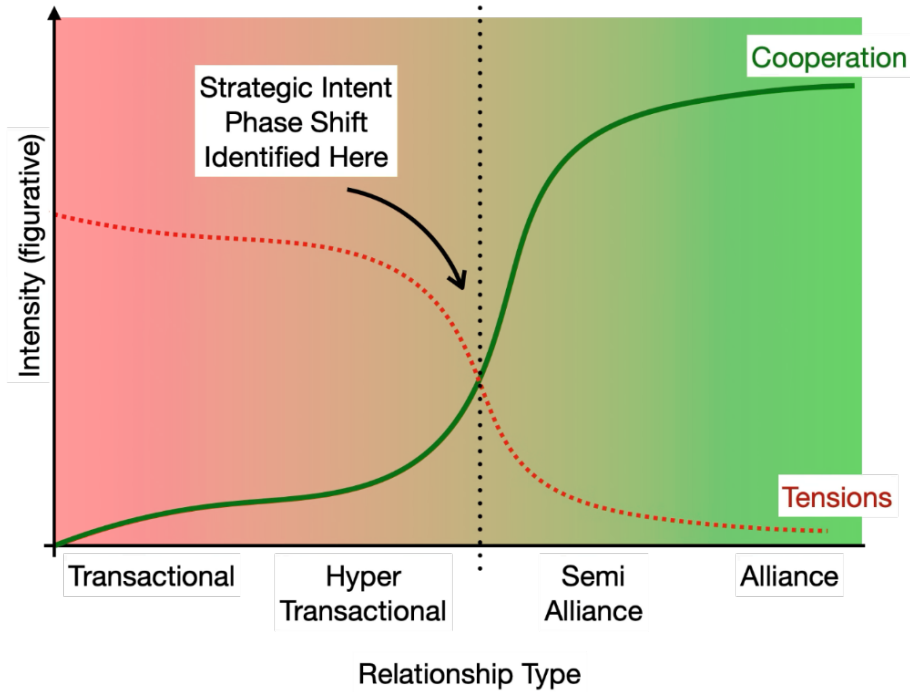
יחסים טרנזקציונליים מאופיינים על ידי שיתוף פעולה קצר-טווח, ממוקד-סוגיות וממורד, כלומר שיתוף פעולה בתחום אחד אינו מתורגם בהכרח להתייחסות משותפת רחבה יותר (Stokes, 2018; Bashirov & Yilmaz, 2020). מן העבר השני, בריתות בהתהוות כרוכות בהעמקת שיתוף הפעולה הביטחוני ובמיסוד, אף שהן אינן מהוות עדיין בריתות מלאות.

בין שני קטבים אלה, אנו מזהים שני שלבי ביניים: "היפר-טרנזקציונליזם" ו"ברית למחצה". היפר-טרנזקציונליזם הינו צורה מתקדמת של טרנזקציונליזם, הכולל שיתוף פעולה רחב ורב-תחומי, תוך צמצום אקטיבי של מחלוקות מדיניות כדי לקיים את היחסים בין המדינות לאורך זמן. ברית-למחצה כוללת בנוסף לשיתוף פעולה נרחב, גם כוונה משותפת למסד את השותפות ולעגן אותה רשמית. אף שהמונח "שותפות אסטרטגית" נתפס לעיתים קרובות כקטגוריה אחת אחודה, הוא למעשה מקיף את שתי הצורות הנבדלות הללו של שותפויות. היפר-טרנזקציונליזם משקף את הממד הפרגמטי והאינסטרומנטלי של שותפויות אסטרטגיות: שיתוף הפעולה הוא רחב-היקף, אך נותר בלתי-מחייב ואופורטוניסטי. ברית-למחצה, לעומת זאת, מייצגת את הממד השאפתני והמוכנה של שותפויות אסטרטגיות: אף שאין הן עדיין בריתות, שותפויות אלה מבטאות מחויבות משותפת להעמיק, למסד, וייתכן שאף לעגן את שיתוף הפעולה האסטרטגי ארוך-הטווח.

אף ששתי צורות אלו של שותפות אסטרטגית – היפר-טרנזקציונליזם וברית-למחצה – עשויות להיראות קרובות זו לזו, הן למעשה נבדלות זו מזו במהותן ובתכליתן, כאשר נקודת המפנה המכרעת המבדילה ביניהן הינה הכוונה האסטרטגית. כוונה אסטרטגית, מוגדרת כאן כמחויבות הדדית להעמיק, למסד ולעגן את שיתוף הפעולה לאורך זמן. כוונה זו מבטאת את המעבר מהסדרים גמישים ופרגמטיים לשיתופי פעולה מובנים ובני-קיימא יותר – באופן שעשוי לקבע יחסים אסטרטגיים ארוכי-טווח. לפיכך היא מתפקדת כמעין שינוי פאזה תפיסית, נקודת אי-רציפות במסלול התפתחותה של השותפות ומבחינה בין תיאום אד-הוק לבין ברית-למחצה, המתקרבת למעמד של ברית-בהתהוות (איור 2). כוונה אסטרטגית אינה תמיד מפורשת או סימטרית. ניתן להסיק על קיומה מדפוסי התנהגות כגון שדרוגים חוזרים ונשנים, הרחבת מנגנונים מוסדיים, או חלוקת סיכונים ארוכת-טווח, וביטויה יכול להשתנות במידה ניכרת בין השותפים. זיהוי כוונה כזו בזמן אמת יכול להיות מאתגר. לעיתים קרובות היא מתגלה במלואה רק בדיעבד, לאחר שהשותפות התגבשה או התפרקה. כדי להתמודד עם קושי זה, אנו מציעים להתייחס לכוונה האסטרטגית לא כאל הצהרה סטאטית, אלא כאל שינוי פאזה – שינוי נצפה בהתנהגות המאות על תנועה לעבר התייחסות ארוכת-טווח. שינויים אלה עשויים לכלול הפחתה מתמשכת של חיכוכים, שותפות בנטל תחת לחץ פנימי ו/או בינלאומי, או יצירת תלויות בלתי-הפיכות. באמצעות זיהוי נקודות מפנה אלו, המסגרת שלנו מציעה דרך מעשית להעריך את הכוונה האסטרטגית בעת התהוותה, ולא רק בדיעבד. אף שקשה למדוד אותה ישירות, נוכחותה – או היעדרה – של כוונה אסטרטגית מהווה מדד מפתח למסלול התפתחותה של שותפות (איור 2). יחסים היפר-טרנזקציונליים, גם

כאשר היקפם רחב, נוטים להישאר גמישים ואופורטוניסטיים, תוך הימנעות מהתחייבויות נוקשות עתידיות. בריתות-למחצה, לעומת זאת, משקפות מאמץ מכוון לתיאום אינטרסים ארוכי-טווח ולמסד תכלית אסטרטגית משותפת.

תרשים 2: כוונה אסטרטגית כנקודת אי רציפות המהווה מעבר פאזה

אוריינטציה עיקרית: כלכלית או ביטחונית

הבחנה משלימה הינה האוריינטציה התפקודית העיקרית של השותפות – כלכלית או ביטחונית. מימד זה משמש קריטריון נוסף לאפיון, לניתוח ולהשוואה של שותפויות אסטרטגיות. שותפויות בעלות אוריינטציה כלכלית מדגישות סחר, השקעות, פיתוח תשתיות ושיתוף פעולה בתחום האנרגיה (Pan & Michalski, 2019; Fulton, 2019). לעומתן, שותפויות בעלות אוריינטציה ביטחונית נוטות להתמקד בשיתוף פעולה בתחום ההגנה, בהעברות נשק ובתיאום מבצעי (Notte & Lamson, 2024; Waller et al., 2025). כך למשל, השותפויות של רוסיה עם איראן מדגימות אוריינטציה ביטחונית זו, ומתאפיינות במבצעים צבאיים משותפים, בעסקאות נשק ובתיאום ביטחוני הולך וגובר. בעוד ששותפויות מסוימות נותרות בעלות אוריינטציה כלכלית או ביטחונית בעיקרן, אוריינטציה תפקודית זו אינה סטאטית. במקרים רבים, היא מתפתחת עם הזמן – בייחוד ככל שהיחסים מעמיקים. שותפויות המתפתחות לכדי ברית-למחצה או ברית מלאה מציגות לרוב אינטגרציה משולבת גוברת הן בתחום הכלכלי והן בתחום הביטחוני (טבלה 1).

יחסיה המתפתחים של סין עם איראן ומצרים מדגימים מסלול זה: בראשיתם, ההשקעות הכלכליות הן הדומיננטיות, אך בהדרגה הן מניחות את התשתית לשיתוף פעולה ביטחוני רחב יותר (טבלה 3). במובן זה, שותפויות מאוזנות או דו-מסלוליות הופכות נפוצות יותר ככל שהכוונה האסטרטגית מתחזקת, ובכך הופכות את האוריינטציה התפקודית למדר דינמי ולא למאפיין קבוע.

טבלה 1: סיווג שיתופי פעולה בין-מדינתיים על פי כוונה אסטרטגית ואוריינטציה תפקודית

ברית ברית	שותפות אסטרטגית		יחסים טרנזקציונליים יחסים טרנזקציונליים	
	ברית למחצה	יחסים היפר- טרנזקציונליים		
מחויבות הדדית מבוססת ועמוקה	קיימת כוונה אסטרטגית הדדית	ללא	ללא	כוונה אסטרטגית
אינטגרציה משולבת ביטחונית וכלכלית	שילוב ביטחוני וכלכלי	ריבוי תחומים, לצד מניע דומיננטי	תחומי ונקודתי	אוריינטציה תפקודית

שותפויות האסטרטגיות של רוסיה במזה"ת וצפון אפריקה

השותפויות האסטרטגיות של רוסיה במזה"ת וצפון אפריקה משתייכות ברובן לרביע ההיפר-טרנזקציונלי והביטחוני של המסגרת שהצגנו, באופן המשקף העדפה לשיתוף פעולה ביטחוני וליחסים גמישים על פני מחויבות עמוקה. הקרמלין מבחין במפורש בין שותפויות אסטרטגיות (*strategicheskoe partnerstvo*) לבין יחסים ברמת ברית (*soyuznicheskoe otnosheniya*), ורואה בשותפויות האסטרטגיות צורות ביניים של שיתוף פעולה (Mikhaylenko, 2023). יש לציין כי רוסיה מיסדה רק מספר מוגבל של שותפויות אסטרטגיות רשמיות ברחבי המזה"ת וצפון אפריקה: חלק ניכר מהשיח שלה בנושא נותר רטורי, ורק שותפויות מעטות מציגות מיסוד משמעותי ושיתוף פעולה מובנה (טבלה 2).³

3 שיתוף פעולה בלתי רשמי עם איחוד האמירויות ועומאן (באמצעות הצהרה משנת 2018 והדיאלוג בין רוסיה ל-GCC, בהתאמה) לא הבשיל לכדי הסכמי שותפות אסטרטגית רשמיים (World Trade Center Moscow, 2024; Galeev, 2025). ערב הסעודית מהווה דוגמה לשיתוף פעולה פרגמטי עם רוסיה באמצעות מנגנון אופ"ק+, מבלי למסד שותפות אסטרטגית.

טבלה 2: השותפויות האסטרטגיות של רוסיה במזה"ת וצפון אפריקה⁴

מדינה	רמה	שנת חתימה	שיתוף פעולה בתחומי האוויר והחלל
אלג'יריה	שותפות אסטרטגית משופרת	2001 – הסכם השותפות האסטרטגית	2002–2014 – נרכשו מערכות Tor-M2 ,Buk-M2 ,S-300 PMU-2 ו-Pantsir-S1, וכן שודרגו מערכות SA-2, SA-3, SA-6, SA-8, ו-S-125 Pechora. 2020 – רכישת 3 מטוסי MiG-29M רוסיים. 2021 – רכישת 2 מטוסי MiG-29M2 רוסיים. 2023 – רכישת 2 מטוסים אמפיביים רוסיים מדגם Be-200ES (כאשר חוזה נחתם ב־2020). 2025 – תצלומי לוויין חושפים נוכחות מטוסי Su-35 בבסיס האווירי אום אל-בואקי. – אישור על הצטיידות במטוסי קרב מדגם Su-57 (תחילת האספקה מתוכננת לשלהי 2025).
מצרים	הסכם שותפות מקיפה ושיתוף פעולה אסטרטגי	2018 – נכנס לתוקף ב־2021	2014 – שיגור הלוויין EgyptSat-2 בסיוע רוסי. 2015 – נחתם חוזה לרכישת 46 מסוקי Ka-52K. 2017–2019 – אספקת מסוקי Ka-52K. 2017 – אספקת 46 מטוסי MiG-29M, 39 מסוקי Ka-52 ומערכות S-300VM למצרים. 2025 – ביטול עסקת Su-35 עם רוסיה (על הביטול הוכרז בשנת 2022). נרכשו בשנים שאינן מפורסמות: שני מסוקי Mi-24, מסוקי Mi-17V-5 ו-44 מסוקי Mi-8T; מערכות הגנה אווירית מהדגמים ZSU-23-4, Buk-, Tor-M1E ו-M2E S-300VM.

⁴ מרבית הנתונים לקוחים ממאגר המודיעין הביטחוני ממקורות פתוחים של ג'יינס לשנים 2001–2024, והם מפורטים בנספח א' (עמ' 82).

מדינה	רמה	שנת חתימה	שיתוף פעולה בתחומי האוויר והחלל
איראן	שותפות אסטרטגית – שותפות אסטרטגית מקיפה	2001 – "אמנה בדבר יסודות היחסים ועקרונות שיתוף הפעולה" 2025 – "הסכם שותפות אסטרטגית מקיפה בין רוסיה לאיראן"	רוסיה-איראן: שנים שאינן מפורסמות: אספקת מטוסי IL-76 (סך הכול סופקו 15, 5 מהם בשירות פעיל; על פי ג'יינס, עורכן לאחרונה ביולי 2024). – 2005 – שיגור הלוויין "סינא-1" בסיוע רוסי. – מאז 2022-2023 – רוסיה חולקת עם איראן טכנולוגיות מערביות שנלכדו, וכן יכולות לוחמה אלקטרונית וחלל, על בסיס ניסיונה המצטבר בסוריה ובאוקראינה. – 2022 – שיגור הלוויין ח'יאם בסיוע רוסי. – 2023 – רכש 2 מטוסי אימון סילוניים מדגם Yak-130. – 2024 – שיגור הלוויינים פארס-1, כווסאר והודהוד מהמרחב האווירי הרוסי. – 2025 – שיגור נהיד-2 בסיוע רוסי. מקורות איראניים מדווחים על רכישת מטוסי קרב מדגם Su-35. איראן לרוסיה: החל מ-2022 – אספקת כטב"מים מסוג מוהאג'ר-6, שאהד-191/129, שאהד-136/131 (גראן-2/1), שאהד-238 ושאהד-107. משא ומתן מתמשך על אספקה מלאה של טילים בליסטיים איראניים: טילי אבאביל (CRBM), טילי פאתח-110 (SRBM) לטווח 300 ק"מ וטילי זולפגאר (SRBM) לטווח 700 ק"מ.

מדינה	רמה	שנת חתימה	שיתוף פעולה בתחומי האוויר והחלל
מרוקו	שותפות אסטרטגית	2002 – חתימה על שותפות אסטרטגית, אשר שודרגה בשנת 2016 ל"הצהרה להעמקת השותפות האסטרטגית".	בעל אופי הצהרתי בעיקרו. היקף שיתוף הפעולה בתחומי האוויר והחלל מוגבל עד כה; המעורבות האזרחית מתמקדת בעיקר בתחומי האנרגיה, הדיג והרפואה.
איחוד האמירויות הערביות	שותפות אסטרטגית	2018	2017 – ניסיונות לרכישת מטוסי Su-35 רוסיים. 2019 – נחתם חוזה עם רוסיה לשדרוג מערכות פנציר S-1 שנרכשו בשנת 2000. על פי הצהרת 2018, השותפות האסטרטגית מתמקדת בעיקר בשיתוף פעולה כלכלי ומסחרי, עם דגש על יחסי גומלין דו-צדדיים בתחום האנרגיה.

רוסיה – איראן

מבין שותפויותיה של רוסיה במזה"ת וצפון אפריקה, השותפות האסטרטגית בין רוסיה לאיראן היא הדוגמה המובהקת ביותר ל"היפר-טרנזקציונליזם" מובנה, המתבטא במיוחד בשיתוף פעולה מוגבר בתחומי האוויר והחלל, אך ללא כוונה אסטרטגית מובחנת בעת הזו להתפתח לכדי ברית.

השותפות האסטרטגית בין רוסיה לאיראן, שנוסדה רשמית בשנת 2001 ושודרגה לדרגת "שותפות אסטרטגית מקיפה" (Comprehensive Strategic Partnership — CSP) בשנת 2025, אפשרה שיתוף פעולה ביטחוני הולך ומתרחב, ובפרט סיוע הדדי בעל השלכות משמעותיות בתחום האווירי ותמיכה רוסית בפיתוח יכולות החלל של איראן. שיתוף פעולה זה כולל העברות נשק, שיגורי לוויינים, ביצוע מבצעים מתואמים בסוריה (עד לשנת 2024), פיתוח משותף בתחום הלוחמה האלקטרונית, וכן פיתוח וייצור משותף של כטב"מים (טבלה 2; Notte & Lamson, 2025; Waller et al., 2025; Feldman & Rakov, 2021). עבור רוסיה, מדובר בהתפתחות חסרת תקדים, שכן לראשונה בתולדותיה היא נסמכת על ספק חיצוני כדי לפצות על חסכים ביכולותיה הקונבנציונליות בעת מלחמה. אולם, התהדקות היחסים בין רוסיה לאיראן לא הונעה על ידי המסגרת הרשמית של השותפות האסטרטגית. שורשיה נעוצים בבידוד גיאופוליטי הדדי מהמערב – הבא לידי ביטוי במעמדן כשתי המדינות הנתונות לסנקציות הכבדות ביותר – ובצרכיה המבצעיים הדחופים של רוסיה באוקראינה בקיץ 2022, בעקבות קריסת מתקפתה הראשונית והמחסור החמור בתחמושת. מה שהחל בשנות ה-90 כיחסים פטרוניים הבשיל לכדי שותפות פרגמטית ומשולבת יותר, המונעת על ידי הדרה גיאופוליטית מקבילה וצורך משותף

להדוף את הלחץ המערבי (Grajewski, 2024). בהקשר זה, הסכם השותפות המקיפה (CSP) לשנת 2025 לא היווה "שדרוג" מהותי של היחסים, אלא נועד למסד את שיתוף הפעולה הקיים ולא את על רצינותה של ההתקדמות בין רוסיה לאיראן (Smagin, 2025). עיתוי השדרוג – ימים ספורים בלבד לפני השבעתו השנייה של הנשיא טראמפ בינואר 2025 – מדגיש עוד יותר את תפקודו כאיתות דיפלומטי בדבר כוונתם של שני הצדדים להעמיק את שיתוף הפעולה ביניהם (Rakov, 2025).

אף ששתי המדינות הרחיבו את שיתוף הפעולה ביניהן – לרבות בתחומי האנרגיה וההשתתפות, כגון תחנות כוח גרעיניות ותוכניות למסדרון התחבורה צפון-דרום – הקשר ביניהן נותר במידה רבה מותנה, נסיבתי, וכפוף לשיקולים האסטרטגיים הרחבים ולהתחייבויות החיצוניות של כל צד. ההסכם האסטרטגי המקיף משנת 2025 אמנם מספק מסגרת להעמקת הקשרים הדו-צדדיים, במיוחד בתחום הכלכלי, אך הוא אינו כולל סעיפי הגנה הדדית או התחייבויות ביטחוניות מחייבות. סעיף 3, למשל, כולל רק התחייבות שלא לסייע ליריבי הצד השני במקרה של עימות – התחייבות שאינה עולה כדי חובה להגשת סיוע.⁵ יתרה מזאת, הימנעותה המתמשכת של רוסיה לספק לאיראן מערכות הגנה אווירית מתקדמות (כגון S-400) או מטוסי קרב (כגון סוחוי-35), אפילו לאחר התקפות הישראליות באפריל ובאוקטובר 2024 ומבצע "עם כלביא" ביוני 2025, מאותתת על מאמץ רוסי מכוון להימנע מחציית ספים שעלולים לפגוע בקשריה של מוסקבה עם צדדים שלישיים או להסלים את אי-היציבות האזורית.

זהירותו של הקרמלין בסוגיה האיראנית עומדת בניגוד למעורבותו העמוקה יותר, אם כי פחות ביטחונית, עם מדינות המפרץ כגון איחוד האמירויות וערב הסעודית – מדינות אשר ההתייחסות האסטרטגית עמן, במיוחד בתחומי הכלכלה והאנרגיה, עשויה להיות בעלת השלכות שוות ואף גדולות יותר בפועל. איפוק זה – לצד רגעים של מתיחות והאשמות הדדיות, ובמיוחד לאחר הכישלון בשימור משטר אל-אסד בשלהי 2024 – מדגיש את המגבלות המבניות של השותפות הרוסית-איראנית. לפיכך, התצורה הנוכחית עדיין חסרה את הכוונה האסטרטגית והמחויבויות הכובלות המאפיינות ברית-למחצה.⁶

רוסיה – מצרים

השותפות האסטרטגית המקיפה (CSP) של רוסיה עם מצרים משנת 2018 מהווה דוגמה בולטת נוספת להיפר-טרנזקציונליזם. שותפות זו, שבבסיסה עומדים שאיפתה של קהיר

5 "במקרה שאחד הצדדים יהיה נתון לתוקפנות, יימנע הצד השני מהגשת כל סיוע, צבאי או אחר, לתוקפן, שיהיה בו כדי לתרום להמשך התוקפנות, ויפעל להבטיח כי המחלוקת שנתגלעו ייושבו על בסיס מגילת האומות המאוחדות ויתר כללי המשפט הבינלאומי החלים." מתוך הסכם השותפות האסטרטגית המקיפה בין הרפובליקה האסלאמית של איראן והרפדציה הרוסית, 17 בינואר, 2025. זמין ברשת: <https://president.ir/en/156874>

6 עם זאת, המציאות מורכבת ורבת פנים. אף שהשותפות האסטרטגית המקיפה (CSP) בין רוסיה לאיראן אינה כוללת סעיף הגנה הדדית – בעיקר בשל רתיעתה של איראן להסתבך במלחמה ממושכת בהובלת רוסיה – רוסיה המשיכה לספק לאיראן בחשאי מערכות הגנה אווירית, שיתוף מודיעין וסיוע טכני, במיוחד בתגובה לתקיפות הישראליות באיראן באוקטובר 2024 (Grajewski, 2025).

לגיוון חיצוני והצורך של מוסקבה לשמר את מעורבותה האזורית במזרח התיכון לאחר סיפוח חצי האי קרים ב-2014, משקפת מסלול היסטורי ארוך שנים של שיתוף פעולה צבאי וכלכלי. הרכש המצרי של מערכות הגנה-אווירית מדגם S-300V4, מטוסי קרב מדגם MiG-29M ומסוקי Ka-52 המותאמים לספינות מסוג מיסטרל משקף את הרחבת שיתוף הפעולה הביטחוני בתחום האווירי (טבלה 2). שיתוף הפעולה בתחום החלל התקדם אף הוא באמצעות פרויקטי לוויינות והסכמי שיגור (Berman & Albo, 2020; Hamzawy & Ji, 2024).

לצד יעדים ביטחוניים, השותפות שירתה גם את האינטרס הרוסי בהקרנת עוצמה ברחבי מזרח הים התיכון, בהבטחת גישה לתשתיות חיוניות באזור תעלת סואץ, ובהרחבת דריסת הרגל הכלכלית שלה באמצעות שיתוף פעולה בתחומי האנרגיה הגרעינית, יצוא הדגנים ופיתוח אזור סחר חופשי משותף בפורט סודן. למרות סדר היום המתרחב, היחסים לא הובילו להקמת מגננטים מוסדיים משותפים או לגיבוש חזון אסטרטגי רשמי, ובכך מתחזק סיווגה של השותפות כהיפר-טרנזקציונלית. היעדר המחויבות העמוקה בשותפות זו בא לידי ביטוי בדוגמה הבאה: בינואר 2022 הודיעה מצרים על ביטול רכישתם המתוכננת של מטוסי קרב רוסיים מדגם Su-35 – עסקה שסוכמה במקור ב-2018 ותוכננה לצאת לפועל ב-2025 – וזאת בשל חששות בנוגע למערכות המכ"ם והלוחמה האלקטרונית של המטוס, ומחשש לסנקציות אמריקאיות כנגזרת מה-CAATSA – חוק הסנקציות האמריקאי כנגד רוסיה, איראן וצפון קוריאה (Malyasov, 2022).

רוסיה-סוריה

מקרה הבוחן של יחסי רוסיה-סוריה מספק פרספקטיבה השוואתית מועילה. מחד גיסא, מוסקבה הפגינה מחויבות אסטרטגית למשטר אסד כאשר פתחה וניהלה מערכה אווירית נרחבת החל משנת 2015. מאידך גיסא, השחיקה ההדרגתית במחויבות זו בשנים שקדמו לקריסת המשטר בדצמבר 2024 ממחישה כיצד השותפויות של רוסיה – גם כאשר הן איתנות מבחינה מבצעית – עשויות להישאר מותנות, הפיכות ומעוצבות על ידי שיקולי תועלתנות על פי התנאים הגיאופוליטיים המשתנים. תקדים זה מלמד לא רק על מגבלותיהם של יחסי רוסיה-איראן, אלא גם על מאפיין מבני רחב יותר של מעורבותה האזורית של רוסיה: אפילו שיתוף פעולה צבאי מוגבר אינו מעיד בהכרח על מחויבות עמוקה.

השותפויות האסטרטגיות הרוסיות במזה"ת ובצפון אפריקה: סיכום

השותפויות האסטרטגיות של רוסיה במזה"ת ובצפון אפריקה חושפות דפוס עקבי: שיתוף פעולה מובנה אך בלתי מחייב, הנפרס על פני מספר תחומים ובפרט כולל רכיב בולט של שיתוף פעולה ביטחוני בתחומי האוויר והחלל (טבלה 2). אף שהמימד הביטחוני נראה כבולט ביותר, שותפויות אלה מעוצבות גם על ידי שיקולים כלכליים. מכירות נשק, יצוא אנרגיה גרעינית והסכמי אנרגיה תורמים לתחשיב הטרנזקציונלי והניבו לרוסיה מקורות הכנסה חשובים. במקביל, שותפויות אסטרטגיות אלה תומכות באסטרטגיה

הגיאופוליטית הרחבה של מוסקבה, החותרת להקרין השפעה ולערער על הדומיננטיות המערבית באמצעות פיתוח מנופי לחץ באזור המזרח התיכון. בהתאם לכך, המעורבות הרוסית במזה"ת ובצפון אפריקה נותרת מעוגנת היטב ברביע ההיפר-טרנזקציונלי ובעל האוריינטציה הביטחונית של המסגרת שהצגנו, ואינה מקיימת כוונה אסטרטגית למחויבות ברמה של ברית.

השותפויות האסטרטגיות של סין במזה"ת ובצפון אפריקה

השותפויות האסטרטגיות של סין במזה"ת ובצפון אפריקה משקפות דפוס מעורבות שונה באופן מובהק מזה של רוסיה. שותפויות אלה, המאופיינות בדגש על תשתיות כלכליות והשקעות ארוכות-טווח (J. Fulton, personal communication, January 12, 2025), נבחנות באוריינטציה כלכלית מובהקת. מחקר נרחב על שותפויותיה הגלובליות של סין מדגיש כיצד בייג'ינג ממנפת את השותפויות האסטרטגיות כדי ליצור תלויות כלכליות רב-שכבתיות, מבלי לחתור בהכרח לכינון שיתופי פעולה ביטחוניים רשמיים (Zhongping & Jing, 2014; Mardell, 2024; Seiwert & Soong, 2024). בניגוד למעורבותה הבררנית יותר של רוסיה בשותפויות אסטרטגיות באזור, סין חתרה למעורבות אסטרטגית כלל אזורית ובמסגרת זו ייסדה שותפויות רשמיות עם מרבית מדינות המזרח התיכון וצפון אפריקה, למעט סוריה, לבנון ותימן (טבלה 3).

טבלה 3: השותפויות האסטרטגיות של סין במזה"ת וצפון אפריקה.⁷

מדינה	רמה	שנת חתימה	שיתוף פעולה בתחומי האוויר והחלל
אלג'יריה	שותפות אסטרטגית	2017 (חודש ב' 2022)	2017 – הלווין אלקום-סאט 1 שוגר בסיוע סיני. 2023 – נרכשו 2 כטב"מים סינים מסוג Wing Loong II ו-5 כטב"מים מסוג CH-5.
בחריין	שותפות אסטרטגית מקיפה	2024	מזכר הבנות גלובלי עם סוכנות החלל הלאומית של סין (CNSA).
קפריסין	שותפות אסטרטגית	2021	שיתוף פעולה באמצעות יוזמת ה-BRI, המתמקד בעיקרו בכלכלה, תחבורה וקשרי גומלין.
מצרים	שותפות אסטרטגית מקיפה	2014	2023 – שיגורו של הלווין MisrSat-2. 2025 – תרגיל אווירי "נשרי הציוויליזציה" עם סין. רכש כטב"מי Wing Loong I (שנה לא פורסמה).

7 מרבית הנתונים לקוחים ממאגר המודיעין הביטחוני ממקורות גלויים של ג'יינס (Janes) לשנים 2001–2024 המפורטים ברשימת המקורות לטבלה ב' (עמ' 84).

מדינה	רמה	שנת חתימה	שיתוף פעולה בתחומי האוויר והחלל
איראן	שותפות אסטרטגית מקיפה	2016 – הכרזה 2021 – חתימה (תוקף 25 שנה)	נרכשו בשנה שלא פורסמה 22 מטוסי FT-7N מתוצרת סין (לפי ג'יינס, ביולי 2024 רק 19 נותרו בשירות). סיוע נטען בטכנולוגיית טילים וחלל. 2015 – הסכם בין איראן לחברות אוויר- חלל סיניות העניק לאיראן גישה למערכת הניווט הלוויינית BeiDou-2. 2021 – איראן הפכה לאחת משתי המדינות הזרות היחידות (לצד פקיסטן) שקיבלה גישה מלאה למערכת הניווט BeiDou-2. המערכת שולבה בטילים, כטב"מים, ובפלטפורמות צבאיות, ובכך העצימה את יכולות התקיפה המדויקות.
עיראק	שותפות אסטרטגית	2015	שיתוף פעולה במסגרת ה-BRI בתחומי האנרגיה, התשתיות והשיקום.
ישראל	שותפות חדשנית ומקיפה	2017	בעיקר מיזמים אזרחיים של ה-BRI. המתיחות שלאחר ה-7 באוקטובר האטה את המומנטום.
ירדן	שותפות אסטרטגית	2015	בעיקר פרויקטים אזרחיים במסגרת ה-BRI, ובפרט סחר, ביקורים דו-צדדיים, שיתופי פעולה ותשתיות. כטב"מים סיניים נרכשו (2015) ונמכרו (2019) בשל חששות בנוגע לאיכותם.
כווית	שותפות אסטרטגית	2018	שיתוף פעולה בתחומי התשתיות, הכלכלה ואכיפת החוק במסגרת יוזמת ה-BRI.
לוב	שותפות אסטרטגית	2024	2024 – נתפס משלוח כטב"מי Wing Loong באיטליה שלפי הדיווחים היו מיועדים ל-LNA.
מרוקו	שותפות אסטרטגית	2016	2020 – נרכשו ארבעה כטב"מי Wing Loong I. 2023 – נרכשו שלושה כטב"מי Wing Loong II.
עומאן	שותפות אסטרטגית	2018	2024 – הלוויין הראשון שוגר בסיוע סיני.

מדינה	רמה	שנת חתימה	שיתוף פעולה בתחומי האוויר והחלל
קטאר	שותפות אסטרטגית	2014	התמקדות בסחר, באנרגיה, בתיירות ושיתוף פעולה בינלאומי במסגרת יוזמת ה-BRI.
ערב הסעודית	שותפות אסטרטגית מקיפה	2016	נרכשו Wing Loong I ו-CH-4B (תאריך לא פורסם). 2017 – רכישת 15 כטב"מי Wing Loong II. (נכון ליוני 2024, לפי ג'יינס, רק 14 נותרו בשירות). מתקיים שיתוף פעולה בתחומי החלל ו-BeiDou.
תוניסיה	שותפות אסטרטגית	2024	2018 – נפתח משרד ניווט הלווייני BeiDou.
טורקיה	שיתוף פעולה אסטרטגי	2018	2012 – הלוויין גקטורק-2 שוגר בסיוע סיני.
איחוד האמירויות הערביות	שותפות אסטרטגית מקיפה	2018	2011 – רכישת 18 כטב"מי Wing Loong I. 2017 – רכישת 10 כטב"מי Wing Loong II. (נכון לאוקטובר 2024, לפי ג'יינס רק 9 נותרו בשירות). 2023 ו-2024 – תרגילים צבאיים משותפים בשינג'יאנג.

כפי שעולה מטבלה 3, סין מסוגלת את השותפויות שלה באזור לפי שלושה מדרגים (שותפות כללית, שותפות אסטרטגית ושותפות אסטרטגית מקיפה) כדי לאותת על רמות מעורבות מובחנות. בחריין, ערב הסעודית, איראן, מצרים ואיחוד האמירויות הערביות מחזיקות במעמד של שותפות אסטרטגית מקיפה, המשקף בדרך כלל שיתוף פעולה רחב ורב-ממדי. מדינות אחרות, ובהן ישראל, ירדן ומרוקו, מקיימות שותפויות אסטרטגיות בדרג ביניים, בעוד שהשותפויות הכלליות נותרות סמליות ובעלות רמת מחויבות נמוכה. זריזות ההגעה להסכם ומהירות יישומו מהווה מדד מבחין נוסף לגבי השותפויות האסטרטגיות של סין באזור. בעוד שהשותפות האסטרטגית המקיפה (CSP) בין סין לאיראן הוכרזה בראשית 2016, יישומה התקדם באיטיות – ככל הנראה בשל עמדתה הזהירה של בייג'ינג בעקבות בחירתו של טראמפ לנשיא. בניגוד לכך, סין פעלה בזריזות לחתום וליישם שותפויות אסטרטגיות עם ערב הסעודית (2016) ועם איחוד האמירויות הערביות (2018), ומסדה את הקשרים הללו באמצעות ועדות היגוי דו-צדדיות (Fulton, 2022). מאפיין נוסף של דיפלומטיית השותפויות האסטרטגיות של בייג'ינג במזה"ת וצפון אפריקה הוא אופייה ההצהרתי המובהק והעמימות המכוונת סביב ההסכמים. בניגוד

לשותפויות אסטרטגיות אזוריות אחרות – ובמיוחד השותפות האסטרטגית המקיפה הרוסית-איראנית, שנוסחה המלא (47 סעיפים מפורטים) פורסם ברבים – סין ושותפותיה במזה"ת וצפון אפריקה פרסמו רק הצהרות מעורפלות בנוגע לכינון שותפויותיהן. הצהרות אלה מדגישות בדרך כלל התקרבות כללית בתחום הכלכלי, ובפרט בתחומי התשתיות והסחר.

גישתה של בייג'ינג, לפיכך, מעניקה עדיפות למסחר, לתשתיות, לאנרגיה ולשיתוף פעולה טכנולוגי – ובכך מקדמת שזירה כלכלית תוך הימנעות מהסתבכות ביטחונית (Seiwert & Soong, 2024; Mardell, 2024). איחוד האמירויות הערביות היא דוגמה הממחישה זאת היטב: במסגרת שותפות אסטרטגית מקיפה, היא הפכה לצומת מרכזי ביוזמת ה-BRI של סין ולשותפה מרכזית בתחום טכנולוגיית החלל, אך נמנעה מכניסה לשיתוף פעולה ביטחוני. בדומה לכך, השותפות האסטרטגית המקיפה עם מצרים, שנחתמה ב-2014, הניבה פרויקטים תשתיתיים רחבי-היקף ואת שיגור הלוויין MisrSat-2 בשנת 2023, מבלי שהתפתחה לכדי שותפות בתחום הביטחוני (Fainberg, Fadlon & Schwarz, 2023). אף שסין ביצעה העברות נשק בהיקף מוגבל ועסקה בשיתוף פעולה טכנולוגי דו-שימושי עם איראן, אלג'יריה וערב הסעודית, פעילויות אלה נותרו משניות למטרותיה הכלכליות הרחבות יותר. אפילו השותפות האסטרטגית המקיפה עם איראן משנת 2021, על אף השלכותיה הפוליטיות, לא התגבשה לכדי שיתוף פעולה ביטחוני רשמי (Fulton, 2019; Fulton, 2022).

יחד עם זאת, דיפלומטיית השותפויות האסטרטגיות המרחיבה והגמישה של סין שימשה, אף כי בזהירות, כאמצעי לשיתוף פעולה ביטחוני מוגבל וחשאי. שיתוף פעולה זה התבצע לרוב באמצעות העברות של טכנולוגיה דו-שימושית וסיוע ביטחוני דיסקרטי, הנושאים בחובם השלכות אסטרטגיות על מאזני הכוח האזוריים. דפוס העברות הטכנולוגיה הדו-שימושית של סין מאפשר למדינות השותפות לפתח יכולות צבאיות חיוניות לשדה הקרב המתקדם ובפרט בתחומי הכטב"מים, החלל והסייבר (טבלה 2). לדוגמה, סין מינפה את שוק המערכות הבלתי מאוישות, שבו היה לה יתרון יחסי על פני ארצות הברית ורוסיה (Seiwert & Soong, 2024), וייצאה כטב"מים ומערכות נגד כטב"מים לערב הסעודית, לאיחוד האמירויות הערביות, למצרים, לעיראק ולירדן.⁸

דין

דיפלומטיית השותפויות האסטרטגיות של רוסיה לעומת זו של סין במזה"ת ובצפון אפריקה

ממצאינו מצביעים על ניגודים משמעותיים בין גישותיהן של רוסיה וסין לשותפויות אסטרטגיות במזרח התיכון ובצפון אפריקה. רוסיה ניצבת בפני מגבלות משאבים

8 פלטפורמות כטב"ם סיניות זוכות להערכה מיוחדת במפרץ בזכות תאימותן למערכות מערביות קיימות, באופן המקל על אתגרים של תפעוליות בינית. כך למשל, חילות האוויר של סעודיה ואיחוד האמירויות עשו שימוש בכטב"מים סיניים בעיקר למשימות מעקב וסיור, מבלי לשבש את הפעילות המבצעית המתקיימת לצד טכנולוגיות אמריקאיות.

משמעותיות בהשוואה לסין, שכן מגוון הסחורות והשירותים שביכולתה להציע למדינות המזהות וצפון אפריקה מצומצם יותר. ההיצע שלה מוגבל בעיקרו להעברות של ציוד צבאי, לשיתוף פעולה בתחום האנרגיה והגרעין, ולפרויקטי תשתית נבחרים. אילו ציפים אלה החרפו מאז פרוץ המלחמה באוקראינה, ועשויים להעצים את הסתמכותה של מוסקבה על שיתוף פעולה בתחומי הביטחון וההגנה. שותפויות כאלה נתפסות בקרב שחקנים אזוריים כאמצעי להשגת יתרון טכנולוגי או אסטרטגי, בעוד שעבור רוסיה הן מהוות דרך יעילה וחשכונית למקסם את השפעתה באמצעות השקעה מוגבלת. המעורבות האסטרטגית של רוסיה במזהות וצפון אפריקה נותרת טרנזקציונלית מאוד ובלתי מחייבת. אף שמוסקבה משתתפת במסגרות רב-צדדיות רחבות יותר דוגמת אופ"ק+, שאותה סייעה להקים ב-2016 לצד ערב הסעודית, מטרתו העיקרית של שיתוף פעולה זה היא ניהול שוקי האנרגיה העולמיים, ולא בניית שיתופי פעולה אזוריים בני-קיימא. השותפויות של רוסיה במזהות וצפון אפריקה מעטות במספרן ובעיקרן בילטרליות, והן מתמקדות ביעדים לטווח קצר עד בינוני אך חיוניים מבחינה גיאופוליטית: שימור הכנסות מנפט, הבטחת מאחזים צבאיים, קיום יצוא הנשק, ועקיפת הסנקציות המערביות. יעדים אלה מקודמים ללא כוונה ברורה למסד את השותפויות, מה שמשקף את רתיעתה של מוסקבה מהתפרסות יתר ואת שאיפתה לשמר נוכחות אזורית גמישה ובעלת מחויבויות מזעריות. לעומת זאת, השותפויות האסטרטגיות של סין במזהות ובצפון אפריקה פועלות כיום על פי מודל מונחה-כלכלה, שנועד למעורבות מתמשכת, רב-שכבתית וכלכלי-אזורית (במעורבות כמעט כל השחקנים האזוריים). במודל הזה הדגש הוא על מסחר, פרויקטי תשתיות ושיתוף פעולה טכנולוגי, תוך הימנעות מהתחייבויות ביטחוניות. גישה זו מתאפשרת בזכות כמה גורמי מפתח: האינטרס של מדינות האזור בגיוון כלכלי, הביקוש המתמשך של סין למשאבי אנרגיה, ונכונותה להיכנס לשותפויות בתנאים נוחים בתמורה להעמקת התלות הכלכלית ההדדית או לטיפול תלויים מקומיות ארוכות-טווח. השותפויות האסטרטגיות של סין שומרות על אופי טרנזקציונלי מובהק ואוריינטציה כלכלית. הן מובנות לטווח ארוך באופן שמחזק את התלות הכלכלית מבלי לכונן שיתופי פעולה ביטחוניים רשמיים.

מעורבותה הכלכלית הרחבה, המתמשכת והעמוקה של סין יוצרת רשת רחבה של יחסי גומלין, אשר עשויה להתגבש עם הזמן לכדי דריסת רגל אסטרטגית גדולה ורב-שכבתית. היא עולה בקנה אחד עם האסטרטגיה הגלובלית של סין: הרחבת ההשפעה הבינלאומית, קידום אג'נדת "ההתחדשות הלאומית", וקידום יוזמת ה-BRI – תוכנית כלכלית רחבת-היקף המתפקדת כסוג של "צבירת הון גלובלית מחוץ לגבולות המדינה" (Hairong & Sautman, 2023). בה בעת, מתגבשת דינמיקה של "מלמטה-למעלה" באמצעות מעורבותה המצטברת והסתגלנית של סין, אשר במסגרתה דריסות רגל כלכליות הדרגתיות והשפעה פוליטית מבוזרת מתלכדות לכדי נוכחות אזורית יציבה וארוכת-טווח. ארכיטקטורה גמישה אך עמידה זו של שותפויות אסטרטגיות אינה מכוונת מראש לכינון בריתות אך בה בעת שומרת על פוטנציאל התפתחות עתידית לכדי מחויבויות פוליטיות וביטחוניות עמוקות יותר.

תחום החלל

לתחום החלל תפקיד מרכזי בדיפלומטיית השותפויות האסטרטגיות הן של רוסיה והן של סין במזה"ת ובצפון אפריקה. עבור שתי המעצמות, שיתוף פעולה בתחום טכנולוגיות החלל משמש כאמצעי לביסוס עליונותן ביחסיהן עם שותפות אזוריות. לאור מספרם המצומצם של השחקנים הגלובליים המחזיקים ביכולות חלל מתקדמות ואוטונומיות, רוסיה וסין יכולות למנף את מומחיותן המדעית ואת נכסיהן הטכנולוגיים כדי לשמר דינמיקה היררכית.

מבחינתן של מדינות המזה"ת וצפון אפריקה, המעורבות בשיתוף פעולה בתחום החלל עם מעצמות אלה נתפסת כהזדמנות אסטרטגית: העצמה אזורית באמצעות רכישת יתרונות טכנולוגיים-אסטרטגיים. יכולות כגון שיגור לוויינים, פיתוח יכולות מודיעין מבוססות-חלל או לקיחת חלק בתוכניות טכנולוגיות דו-שימושיות אינן נשאות בגדר יוקרה לאומית בלבד, אלא מהוות כלי מוחשי לחיזוק המעמד האסטרטגי באזור.

הבולטות הגוברת של שיתוף הפעולה בתחום החלל במסגרת שותפויות אסטרטגיות חושפת השלכות רב-ממדיות. שותפויות אסטרטגיות המתמקדות בחלל באזור מזה"ת וצפון אפריקה תורמות לחיזוק ולהאצה של שלוש מגמות הקשורות זו בזו: דמוקרטיזציה טכנולוגית, מסחור ומיזעור של תחום החלל באזור. הדמוקרטיזציה של טכנולוגיות החלל באה לידי ביטוי במספרן הגובר של המעצמות הקטנות והבינוניות באזור המשגרות את הלוויינים הראשונים שלהן בסיוע רוסי או סיני (טבלאות 1 ו-2).

התפשטותן של שותפויות אסטרטגיות בתחום החלל מאיצה גם את מסחור החלל באזור מזה"ת וצפון אפריקה, והיא מונעת במידה רבה ממעורבותן של חברות סיניות פרטיות הפועלות תחת גישת ה"היתוך צבאי-אזרחי" (Military-Civil Fusion) של בייג'ינג. אף שחברות אלה מציגות עצמן כגופים מסחריים, הן פועלות בתיאום הדוק עם יעדי הביטחון הלאומי של המפלגה הקומוניסטית הסינית ופועלות בתחום רגולטורי אפור. מומחיותן במערכות שיגור, בלווייני ריגול ובפלטפורמות תקשורת מאפשרת להן לתת מענה הן לצרכים האזרחיים והן לצבאיים של שותפותיהן האזוריות, והדבר מעורר חשש מפני מיליטריזציה גוברת של תוכניות חלל תחת מסווה של שיתוף פעולה אזרחי. חשוב להדגיש כי בעוד שיתוף פעולה ביטחוני בחלל מוסדר בקפידה מכוח אמנת החלל החיצון משנת 1967 (Outer Space Treaty of 1967), הסדרת התחום האזרחי רופפת, אם בכלל. פער רגולטורי זה מאפשר את הפצתן של יכולות דו-שימושיות ואת פיתוחן של טכנולוגיות אזרחיות לכאורה, בעלות יישומים צבאיים ישירים.

למגמת מזעור טכנולוגיות חלל השלכות מרחיקות לכת על התחום וההשפעה הרוחבית שלו (Altaf, 2025). מגמה זו מקלה על העברתן של טכנולוגיות מתקדמות מתחום החלל לתחומים צבאיים משיקים. למזעור רכיבים שפותחו במקור עבור לוויינים יש יישומים ישירים במערכות טילים, כטב"מים, חימוש מדויק וחימוש משוטט. פיתוחים בתחומי ההנעה, ההנחיה, האוטונומיה (באמצעות תוכנה וכינה מלאכותית) והתקשורת, שתוכננו תחילה עבור פלטפורמות חלל גדולות, משולבים במידה גוברת במערכות אוויר וטילים. הנעה בעלת יעילות גבוהה, המשמשת במשגרי חלל, עשויה לשפר את הטווח ואת יכולת

התמרון של טילים בליסטיים וכטב"מים; זאת ועוד, מערכות ניווט ומטרה קומפקטיות שפותחו עבור מיקרו-לוויינים עשויות לשפר את הדיוק והקטלניות של חימוש אווירי. בהקשר זה, שיתוף פעולה בתחום החלל במסגרת שותפויות אסטרטגיות או שותפויות אסטרטגיות מקיפות לא רק מחזק את יכולות החלל הלאומיות במזה"ת ובצפון אפריקה, אלא גם משמש כמנוע לחדשנות, להפצת ידע ולשדרוג מבצעי בתחומי האוויר והטילים.

המימד האווירי

העצמת הכוח האווירי נתפסת יותר ויותר כהכרח אסטרטגי-החיוני להשגת הרתעה, לעיצוב מערך השיקולים של היריב, ולאפשרות לשלב יכולות צבאיות רב-ממדיות, בפרט בעקבות המלחמה באוקראינה. בעידן שבו לחימה בעצימות גבוהה שבה לזירה העולמית ועליונות אווירית נתפסת שוב כגורם מכריע להצלחה מבצעית, עצם היכולת לספק יכולות אוויריות מתקדמות, או כישלון במשימה זו, מהווה אינדיקטור גלוי לעוצמתה של שותפות אסטרטגית. כאשר שותפויות אסטרטגיות מספקות יכולות אוויריות משמעותיות, הן הופכות ממחוות סמליות גרידא לגורם פונקציונלי המאפשר הרתעה והפגנת עוצמה.

שיתופי הפעולה של רוסיה בתחום האוויר התפתחו על בסיס שיתופי פעולה טכניים-צבאיים קודמים של ברית המועצות. אלג'יריה, מצרים ואיראן פעלו לכונן שותפויות אסטרטגיות עם רוסיה בתחום האוויר במטרה לגוון ולשדרג את יכולותיהן בכלי טיס מאוישים, במערכות הגנה-אווירית משולבות, בפלטפורמות לוחמה אווירית מתקדמות ובטכנולוגיות חיוניות למניעה ושיבוש (טבלה 2). בניגוד לכך, הימנעותה של רוסיה מלספק לאיראן מערכות Su-35 או S-400 – גם לאחר תקיפות ישראליות ואמריקאיות חוזרות ונשנות בשנים 2024-2025 – חשפה את מגבלותיה של השותפות האסטרטגית בין רוסיה לאיראן ואותה, בעיני איראן, על כישלון המחויבות ההדדית.

בדומה לכך, שחקנים במזה"ת ובצפון אפריקה חתרו לשיתוף פעולה עם סין בתחום האווירי, תוך התמקדות בטכנולוגיית כטב"מים ובשילובן של טכנולוגיות תקיפה מדויקת. בעשור האחרון סיפקה סין מגוון רחב של כטב"מים – לרבות דגמי Wing Loong I/II, CH-4B ו-CH-5 לאלג'יריה, מצרים, ערב הסעודית, איחוד האמירויות הערביות ומרוקו. הגישה של איראן למערכת הניווט הלווייני BeiDou-2 – שהוענקה לה בשנת 2021 – חיזקה עוד יותר את יכולות התקיפה המדויקת שלה במערכי הטילים והכטב"מים, והעמיקה את שילובו של טיווח מבוסס-חלל בתורת הלחימה האווירית שלה.

דינמיקות אלה מצביעות על כך ששותפויות אסטרטגיות המתמקדות בתחומי האוויר והחלל הופכות לווקטור מרכזי לפיתוחן ולהפצתן של יכולות חלל ואוויר מתקדמות במזה"ת ובצפון אפריקה. הן תורמות לטרנספורמציה רחבה של המערך הביטחוני האזורי, בכך שהן מפחיתות חסמים טכנולוגיים, מאפשרות ומאיצות פיתוח יכולות מקומיות, ומקדמות שילוב חוצה-תחומים של טכנולוגיות דו-שימושיות.

חשיבותו של ההיפרטרנזקציונליזם

הטקסונומיה המוצעת מציגה מודל הבחנה המסייע להימנע משני כשלים אנליטיים מרכזיים: ראשית, הנטייה לבטל את השותפויות האסטרטגיות ולראות בהן יחסים היפרטרנזקציונליים בלבד, חסרי השלכות אסטרטגיות ומבצעות משמעותיות ("ההטיה הטרנזקציונלית"); ושנית, ההטיה ההפוכה, המייחסת לשותפויות האסטרטגיות רמה של חוסן אסטרטגי שאין להן ("הטיית הברית"). שתי הטייות אלו עלולות להוביל לחישובים מוטעים בהערכות אסטרטגיות ובתכנון מדיניות.

הערכת יתר של שותפויות היא מכשלה אנליטית רווחת בקרב רבים מהחוגים האסטרטגיים במערב, ובפרט בקרב חוגים שמרניים הנוטים למסגר שיתופי פעולה אנטי-מערביים (כגון רוסיה-איראן, רוסיה-סין, או רוסיה-צפון קוריאה) כמרכיבים ב"ציר אנטי-מערבי" מאוחד. פרספקטיבה מערבית זו של "השלכת ראי" עלולה להוביל להתעלמות ממתחים וסתירות מהותיים הטמונים ביחסים אלה. הבנת התנאים שבהם מערכת יחסים היפרטרנזקציונלית עשויה להתקדם לכדי ברית, או דווקא הפוך להידרדר למתכונת רופפת יותר, מאפשרת הערכה מדויקת יותר של עמידותה ושל השפעתה האסטרטגית. מנגד, הערכת חסר של שותפויות אסטרטגיות בשל אופיין ההיפרטרנזקציונלי עלולה אף היא להטעות. גם בהיעדר כוונה אסטרטגית ליצירת קשרים מתמשכים, ליחסים היפרטרנזקציונליים עשויות להיות השפעות אסטרטגיות ומבצעות המשנות את מאזני הכוח האזוריים הן ברמה האסטרטגית והן ברמה המבצעית. הם עשויים לאפשר שיתוף פעולה צבאי-טכני, לספק יכולות חיוניות או לשבש את תכנון היריב, וזאת חרף היעדרם של מיסוד ארוך-טווח או מחויבות הדדית בתחומי הביטחון וההגנה.

מסקנות

שותפויות אסטרטגיות במזרח התיכון וצפון אפריקה אינן עוד מסגרות דיפלומטיות שוליות או סמליות בלבד – הן הופכות לווקטורים מרכזיים באמצעותם המעצמות מפעילות השפעה, בעוד השחקנים האזוריים נהנים מ"גידור אסטרטגי", חיזוק כלכלי, טכנולוגי וביטחוני והעצמה בהיררכיה האזורית. הטקסונומיה הדינמית המוצעת חורגת מהשימוש הגנרי במונח "שותפות אסטרטגית", ומציעה מסגרת דו-ממדית הממיינת שותפויות אלו על פי כוונתן האסטרטגית (הנעה על ציר שבין היפרטרנזקציונליזם לברית-למחצה) ועל פי האוריינטציה התפקודית שלהן (כלכלית לעומת ביטחונית). באמצעות יישום טקסונומיה זו על המעורבות הרוסית והסינית באזור – ובפרט בתחומי האוויר והחלל – אנו מדגימים כיצד שותפויות אסטרטגיות הפכו למאיצים רבי-עוצמה של הפצת יכולות טכנולוגיות וצבאיות.

הבולטות הגוברת של שיתוף הפעולה בתחומי האוויר והחלל במסגרת שותפויות אסטרטגיות משקפת שינויים מבניים ואסטרטגיים כאחד. עבור המעצמות, תחומים אלה מספקים מינוף א-סימטרי בזירות תחרותיות; עבור מדינות המזה"ת וצפון אפריקה, הם מציעים גישה חסרת תקדים ליכולות מתקדמות שאחרת היו דורשות שנים רבות של

פיתוח עצמאי. בעוד ששותפויות היפר-טרנזקציונליות עשויות להיות חסרות מיסוד ארוך-טווח או מחויבויות להגנה הדדית, הן עשויות להניב בסופו של דבר תוצאות מבצעיות שאינן נופלות מאלו של בריתות רשמיות. לעומת זאת, הופעתן של בריתות-למחצה, אף שהיא נדירה יותר, מאותתת על כוונה לתרגם שיתוף פעולה תפקודי לקשרים ביטחוניים מתמשכים.

לפיכך, על קובעי מדיניות ואנליסטים להימנע הן מן הנטייה לפטור שותפויות אסטרטגיות כמחוות דיפלומטיות ריקות מתוכן, והן מן הדחף להשוותן לבריתות. תחת זאת, עליהם לבחון כל שותפות לגופה, תוך שימוש בכוונה האסטרטגית ובניתוח אוריינטאציה שיתוף הפעולה כמדדים מרכזיים לאופייה, עומקה, עמידותה ולפוטנציאל ההתפתחות הגלום בה. ככל שהתחרות הגיאופוליטית על מרחב המזה"ת וצפון אפריקה הולכת ומחריפה, והגבולות בין טכנולוגיות אזרחיות וצבאיות הולכים ומיטשטשים, כך צפוי שיתוף הפעולה בתחומי האוויר והחלל במסגרת שותפויות אסטרטגיות להתגבר ובכך לעצב את המבנה הביטחוני של האזור יותר ויותר.

המסגרת המוצעת במאמר עשויה לשמש גם כבסיס למחקר עתידי על שותפויותיה האסטרטגיות של ארצות הברית באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה – כגון אלה עם ערב הסעודית, מצרים או איחוד האמירויות הערביות – אשר על אף עומק ומשך שיתוף הפעולה האווירי ביניהן, לרוב אינן ממוסגרות במבנה פורמאלי של ברית. יישום הטקסונומיה המוצעת על מקרים אלה עשוי להניב תובנות השוואתיות יקרות ערך, וכן להבהיר ביתר שאת את הרצף שבין טרנזקציונליזם, שותפות וברית בסדר העולמי המתפתח.

תודות

המחברים מבקשים להביע את תודתם הכנה לד"ר אסף הלר, סא"ל (מיל') דניאל ראקוב, ד"ר אבי דויד, ד"ר ג'ונתן פולטון, ד"ר דמיטרי קובצ'גין, ד"ר אלכס דן, מר אלכסנדר גרינברג ולמר רועי חורש על הערותיהם ותובנותיהם יקרות הערך. כמו כן, אנו חבים תודה עמוקה למר אור אמיני, עוזר מחקר במרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל שבאוניברסיטת תל אביב, על תובנותיו ותרומתו החיוניים להכנת פרסום זה, לרבות תמיכתו המחקרית הקפדנית, תרומתו האנליטית וסיועו בהבאת המאמר לידי גמר.

מקורות

- Adler, E., & Barnett, M. (1998). *Security Communities*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511598661>
- Altaf, Z. (2025, April 9). As more countries enter space, the boundary between civilian and military enterprise is blurring. Dangerously. *The Bulletin*. <https://thebulletin.org/2025/04/as-more-countries-enter-space-the-boundary-between-civilian-and-military-enterprise-is-blurring-dangerously/>
- Bashirov, G., & Yilmaz, I. (2020). The rise of transactionalism in international relations: evidence from Turkey's relations with the European Union. *Australian Journal of International Affairs*, 74(2), 165-184. <https://doi.org/10.1080/10357718.2019.1693495>

- Berman, L., & Albo, S. (2020, April 5). Egypt's strategic balancing act between the US and Russia. *Jerusalem Institute for Strategy and Security*. <https://jiss.org.il/en/berman-albo-egypts-strategic-balancing-act-between-the-us-and-russia/>
- Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books.
- Conley, H. A., et al. (2023). *Alliances in a Shifting Global Order: Rethinking Transatlantic Engagement with Global Swing States*. GMF. https://www.gmfus.org/sites/default/files/2023-04/Global%20Swing%20States_27%20apr_FINAL_embargoed%20until%202%20May%202023.pdf
- Fainberg, S., Fadlon, T., & Schwarz, H. (2023). *China's Expanding Presence in MENA: Future Implications for the Air Domain*. Elrom Air and Space Research Center, Tel Aviv University. https://social-sciences.tau.ac.il/sites/socsci.tau.ac.il/files/media_server/social/poli-heb/elrom/chinae.pdf
- Feldman, B. C., & Rakov, D. (2021, August 4). Iran-Russia relations: Continued partnership alongside conflicting interests (No. 1504). *Institute for National Security Studies*. <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/08/no.-1504.pdf>
- Fulton, J. (2019). *China's Changing Role in the Middle East*. Atlantic Council: Rafik Hariri Center for the Middle East. https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2019/06/Chinas_Changing_Role_in_the_Middle_East.pdf
- Fulton, J. (2022). The China–Iran Comprehensive Strategic Partnership: A Tale of two Regional Security Complexes. *Asian Affairs*, 53(1), 145–163. DOI: 10.1080/03068374.2022.2029073
- Galeev, I. (2025, February 4). Oman and Russia: Aiming for Strategic Partnership. *Russian International Affairs Council*. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/oman-and-russia-aiming-for-strategic-partnership/>
- Grajewski, N. (2024). *Russia and Iran: Partners in Defiance in Syria and Ukraine*. C. Hurst & Co. Publishers.
- Grajewski, N. [@NicoleGrajewski]. (2025, April 19). The narrative that Russia has not come to Iran's aid is a bit simplistic. Russia has transferred ballistic missile designs, sold drones, electronic components, and other technologies to Iran. [Tweet]. *X* (formerly *Twitter*). <https://x.com/NicoleGrajewski/status/1935079587311951981>
- Guzansky, Y. (2022). India looks West, the Middle East looks East: India, the Gulf States, and Israel. *Strategic Assessment*, 25(1), 109–114. *Institute for National Security Studies*. https://www.inss.org.il/strategic_assessment/india-looks-west-the-middle-east-looks-east-india-the-gulf-states-and-israel/
- Hamzawy, A., & Ji, R. (2024, September 26). Soviet and Russian policies toward Egypt: Two snapshots. *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/research/2024/09/egypt-russia-great-power>
- Haukkala, H. (2021). The End of Ambiguity: Excavating the Remains of the EU-Russia “Strategic Partnership.” In L. C. Ferreira-Pereira & M. Smith (Eds.), *The European Union's Strategic Partnerships: Global diplomacy in a contested world* (pp. 177–197). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-66061-1_8
- Heimann, G., Kruck, A., Paikowsky, D., & Zangl, B. (2024). Cooptation in great power rivalries: A conceptual framework. *Contemporary Security Policy*. <https://doi.org/10.1080/13523260.2024.2430022>
- Hairong, Y., & Sautman, B. (2023). China, colonialism, neocolonialism and globalised modes of accumulation. *Area Development and Policy*, 8(4), 416–449. <https://doi.org/10.1080/23792949.2023.2259459>

- Hoffmann, S. (1995). *The European Sisyphus: Essays on Europe: 1964-1994*. Westview Press.
- Jegen, M. & Mérand, F. (2014). Constructive Ambiguity: Comparing the EU's Energy and Defence Policies. *West European Politics*, 37(1), 182-203. <https://doi.org/10.1080/01402382.2013.818325>
- Kinne, B. J. (2018). Defense cooperation agreements and the emergence of a global security network. *International Organization*, 72(4), 799-837. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818318000218>
- Kireeva, A.A. (2022). Theories of international relations and prospects of a military alliance between Russia and China. *Russian Journal of World Politics and Law of Nations*, 1(1-2), 98-130. <https://polities.mgimo.ru/jour/article/view/7>
- Lanoszka, A. (2022). *Military alliances in the Twenty-First Century*. Polity Press.
- Lin, B. (2024, May 15). What "Partnerships" Does China Have? *Interpret: China*. Center for Strategic and International Studies. <https://interpret.csis.org/translations/what-partnerships-does-china-have/>
- Malyasov, D. (2022, January 4). Egypt, Algeria, Indonesia reject Su35 fighter jet deals with Russia. *Defence Blog*. <https://defence-blog.com/egypt-algeria-indonesia-reject-su-35-fighter-jet-deals-with-russia/>
- Mardell, J. (2024). PRC Partnership Diplomacy in the New Era. *China Brief*, 24(18). The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/prc-partnership-diplomacy-in-the-new-era/>
- Mikhaylenko, A. N. (2023). Strategicheskoe partnerstvo i soyuznichestvo v mezhdunarodnykh otnosheniyakh [Strategic partnership and alliance in international relations]. *Etnosotsium*, 9(183), <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-partnerstvo-i-soyuznichestvo-v-mezhdunarodnyh-otnosheniyah/viewer>
- Naumenko, A.S., & Saltanov, S.D. (2024). Russia, China, and North Korea strategic defense partnership. *RUDN Journal of Political Science*, 26(1), 107-120. (In Russian). <https://doi.org/10.22363/2313-1438-2024-26-1-107-120>
- Notte, H., & Lamson, E. (August 2024). Iran-Russia Defense Cooperation: Current Realities and Future Horizon. *Middlebury Institute of International Studies at Monterey: James Martin Center for Nonproliferation Studies*. https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2024/08/op61-RSI_Russia-Iran_Notte-Lamson_CNS-Occasional-Paper.pdf
- Omidi A. (2025). Azerbaijan's relations with Israel: classic alliance, strategic partnership, or marriage of convenience, *Israel Affairs*, 31(1), 9-24. DOI: 10.1080/13537121.2025.2444042
- Pan, Z., & Michalski, A. (2019). Contending Logistics of Strategic Partnership in International Politics. *Asia Europe Journal*, 17, 265-280. <https://doi.org/10.1007/s10308-019-00553-3>
- Posner, E., & Goldsmith, J. L. (2003). International Agreements: A Rational Choice Approach. *Virginia Journal of International Law*, 44(1), 113-144. https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2793&context=journal_articles
- Pesu, M., & Iso-Markku, T. (2024). Insufficiency of informal alignment: why did Finland choose formal NATO membership? *International Affairs*, 100(2), 569-588. <https://doi.org/10.1093/ia/iaae006>
- Rakov, D. (2025, June 18). With the Israel-Iran war, Russia is learning to become irrelevant. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <https://thebulletin.org/2025/06/with-the-israel-iran-war-russia-is-learning-to-become-irrelevant/>
- Saxi, H. L. (2019). The rise, fall, and resurgence of Nordic defence cooperation. *International Affairs*, 95(3), 659-680. <https://doi.org/10.1093/ia/iiz049>
- Seiwert, E., & Soong, C. (2024, October 15). What's in a name? A rough guide to China's elaborate labeling of bilateral relations in Europe. *Merics*. <https://merics.org/en/comment/whats-name-rough-guide-chinas-elaborate-labeling-bilateral-relations-europe>
- Smagin, N. (2025, January 21). New Russia-Iran treaty reveals the limits of their partnership. *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/russia- Eurasia/politika/2025/01/russia-iran-strategic-agreement?lang=en>

- Snyder, G. H. (1997). *Alliance Politics*. Cornell University Press.
- Stokes, D. (2018). Trumpism and U.S. Foreign Policy: America First and Transactionalism. *International Affairs*, 94(1), 19–39.
- Tyushka, A., & Czystowska L. (2019). Strategic Partnerships, International Politics and IR Theory. In L. Czystowska, A. Tyushka, A. Domachowska, K. Gawron-Tabor, & J. Piechowiak-Lamparska (Eds.), *States, International Organizations and Strategic Partnerships* (pp. 8–43). Routledge. Edward Elgar Publishing, Inc. <https://doi.org/10.4337/9781788972284.00010>
- Waller, J., Wishnick, E., Sparling, M., & Connell, M. (2025). *The Evolving Russia-Iran Relationship: Political, Military, and Economic Dimensions of an Improving Relationship*. CNA Corporation. <https://www.cna.org/reports/2025/01/the-evolving-russia-iran-relationship>
- Wilkins, T. S. (2012). ‘Alignment’, not ‘alliance’ – the shifting paradigm of international security cooperation: toward a conceptual taxonomy of alignment. *Review of International Studies*, 38(1), 53–76. <https://doi.org/10.1017/S0260210511000209>
- World Trade Center Moscow. (2024, February 7). SHOS i BRIKS 2024: sotrudnichestvo Rossii i OAE [SCO and BRICS 2024: Russia–UAE cooperation]. <https://wtcmoscow.ru/company/news/2412/>
- Zhongping, F., & Jing, H. (2014). China’s Strategic Partnership Diplomacy (SSRN Scholarly Paper 2459948). *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2459948>

רשימת מקורות לטבלה א'

- Algeria – Air Force: Equipment in Service. (2024, September 20). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_878/air-force
- Algeria confirms acquisition of Su-57. (2025, May 21). *Times Aerospace*. <https://www.timesaerospace.aero/features/defence/algeria-confirms-acquisition-of-su-57>
- Algeria received the second Be-200ES amphibious aircraft. (2024, December 12). *RuAviation*. <https://ruavia.su/algeria-received-the-second-be-200es-amphibious-aircraft/>
- Barth, M. (2019). *The Algeria-Russia Strategic Partnership: An Assertive Geopolitical Move?* Brussels International Center for Research and Human Rights. <https://bic-rhr.com/sites/default/files/inline-files/Algeria-Russia%20strategic%20partnership%20-%20Analysis%2C%20North%20Africa.pdf>
- Clark, S. (2014, April 16). Egyptian reconnaissance satellite launched by Soyuz. *Spaceflight Now*. <https://spaceflightnow.com/news/n1404/16egyptsat2/#.U1qwGFWSyT5>
- Cristiani, D. (2019). Exploiting the Vacuums: Russia and North Africa in the Wake of the Sochi Summit. *Eurasia Daily Monitor*, 16(164). The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/exploiting-the-vacuums-russia-and-north-africa-in-the-wake-of-the-sochi-summit/>
- Dangwal, A. (2022, February 15). Russia Eyes ‘Big-Ticket’ Sukhoi Fighter Deal With Indian Air Force After Massive Setback From Indonesia, Egypt — Experts. *Eurasian Times*. <https://www.eurasiantimes.com/russia-eyes-big-ticket-sukhoi-fighter-deal-with-indian-air-force-after-massive-setback-from-indonesia-egypt-experts/>
- Darek, L. (2024, January 15). Egypt boosts its Ka-52 attack helicopter fleet with Russian Vikhr anti-tank missiles. *Military Africa*. <https://www.military.africa/2024/01/egypt-boosts-its-ka-52-attack-helicopter-fleet-with-russian-vikhr-anti-tank-missiles/>
- Defense News Army 2025. (2025, June 2). Algeria deploys for the first time Russian S-400 air defense system during live-fire exercise. *Army Recognition*. <https://armyrecognition.com/news/army-news/2025/algeria-deploys-for-the-first-time-russian-s-400-air-defense-system-during-live-fire-exercise>

- Egypt-Air Force: Equipment in Service. (2024, November 25). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_930/air-force
- Egypt-Air Force: Core Assets and procurement initiatives- Combat (2025, May 7). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_930/air-force
- ElSheikh, N. (2024). *Egypt-Russia Relations: Drivers and Dimensions of a Stable Partnership*. The Russia Program: The George Washington University, Washington D.C. https://therussiaprogram.org/gs_egypt_ru
- Fisayo-Bambi, J. (2025, July 25). Iran sends telecoms satellite Nahid-2 into orbit on board Russian Soyuz rocket. *Euronews*. <https://www.euronews.com/2025/07/25/iran-sends-telecomms-satellite-nahid-2-into-orbit-on-board-russian-soyuz-rocket>
- FDD. (2024, November 4). Russia to Launch Iranian Satellites Into Space [Flash Brief]. *Foundation for Defense of Democracies*. <https://www.fdd.org/analysis/2024/11/04/russia-to-launch-iranian-satellites-into-space/>
- FDD. (2025, July 25). Russia, Iran Cooperate to Launch Iranian Satellites [Flash Brief]. *Foundation for Defense of Democracies* <https://www.fdd.org/analysis/2025/07/25/russia-iran-cooperate-to-launch-iranian-satellites/>
- First Iranian satellite launched. (2005, October 27). *BBC News*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4381436.stm
- Giordano, E. (2025, January 13). Russia and Iran to sign partnership treaty this week. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/russia-and-iran-to-sign-partnership-treaty-on-january-17/>
- Iran- Air Force: Equipment in Service. (2024, July 16). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_957/air-force
- Iran's Pars 1 satellite enters space after Russian launch. (2024, February 29). *Reuters*. <https://www.reuters.com/technology/space/irans-pars-1-satellite-enters-space-after-russian-launch-2024-02-29/>
- Moore, E. D. (2012). *The Crisis of Cooperation: A Critical Analysis of Russian-Iranian Relations in the Post-Soviet Era* [M.S. thesis, Portland State University]. PDXScholar. https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1901&context=open_access_etds
- Morocco, Kenya approve Russian coronavirus vaccine for use – RDIF. (2021, March 10). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/uk-health-coronavirus-vaccine-russia-ken-idUSKBN2B2130/>
- Morocco, Russia Sign New Fisheries Cooperation Agreement. (2020, November 28). *Asharq Al-Awsat*. <https://english.aawsat.com/home/article/2651546/morocco-russia-sign-new-fisheries-cooperation-agreement>
- News Desk. (2025, July 3). Egypt Cancels Su-35 Deal, Citing Technical Flaws and Geopolitical Pressure. *SSB Crack News*. <https://news.ssbscrack.com/egypt-cancels-su-35-deal-citing-technical-flaws-and-geopolitical-pressure/>
- Notte, H. & Lamson, J. (2024). *Iran-Russia Defense Cooperation: Current Realities and Future Horizons* (CNS Occasional Paper #61). Middlebury Institute of International Studies at Monterey: James Martin Center for Nonproliferation Studies. https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2024/08/op61-RSI_Russia-Iran_Notte-Lamson_CNS-Occasional-Paper.pdf
- Pacot., E. (2023, August 8). Russia includes Morocco in a North African free trade zone project. *Atalayar*. <https://www.atalayar.com/en/articulo/economy-and-business/russia-includes-morocco-in-north-african-free-trade-zone-project/20230807141634189233.html>

- President of Russia. (2018, June 1). Declaration on the strategic partnership between the Russian Federation and the United Arab Emirates [Events]. *President of Russia*. <http://en.kremlin.ru/supplement/5309>
- President of Russia. (2023, June 15). The President of Russia and the President of Algeria made statements for the press [Events]. *President of Russia*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/71437>
- Reuters. (2025, January 27). Iran's Revolutionary Guards commander says Iran purchased Russian-made Sukhoi 35 fighter jets. *Reuters*. <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/irans-revolutionary-guards-commander-says-iran-purchased-russian-made-sukhoi-35-2025-01-27/>
- Russia puts Iranian satellite into orbit. (2022, August 9). *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/russia-launches-iranian-satellite-into-space-under-shadow-western-concerns-2022-08-09>
- UAE- Air Force: Core Assets and procurement initiatives- Combat (2025, February 26). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_1060/air-force
- Xinhua. (2018, June 2). Russia, UAE establish strategic partnership. *New China*. http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/02/c_137224038.htm

רשימת מקורות לטבלה ב'

- Adly, A. (2024, December 29). Qatar-China relations growing stronger: envoy. *Gulf Times*. <https://www.gulf-times.com/article/697584/qatar/qatar-china-relations-growing-stronger-envoy>
- Algeria- Air Force: Equipment in Service. (2024, September 20). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_878/air-force
- Algeria, China Sign a Strategic Cooperation Plan. (2022, November 9). *Asharq Al-Awsat*. <https://english.aawsat.com/home/article/3977101/algeria-china-sign-strategic-cooperation-plan>
- Baar, J. (2024). BeiDou And Strategic Advancements in PRC Space Navigation. *China Brief*, 24(5). The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/beidou-and-strategic-advancements-in-prc-space-navigation/>
- Barbosa, R. C. (2012, December 18). China end 2012 with Long March 2D launch of Göktürk-2. *NasaSpaceFlight.com*. <https://www.nasaspaceflight.com/2012/12/china-end-2012-long-march-2d-launch-gokturk-2/>
- Barbosa, R. C. (2017, December 10). Chinese Long March 3B lifts Alcomsat-1 for Algeria. *NasaSpaceFlight.com*. <https://www.nasaspaceflight.com/2017/12/chinese-long-march-3b-alcomsat-1-algeria/>
- BeiDou Navigation Satellite System Centre opens in Tunisia. (2018, April 16). *Space In Africa*. <https://spaceinafrica.com/2018/04/16/beidou-navigation-satellite-system-centre-opens-in-tunisia/>
- Bilateral Relationship (n.d.). *United Arab Emirates Ministry of Foreign Affairs*. <https://www.mofa.gov.ae/en/Missions/Beijing/UAE-Relationships/Bilateral-Relationship>
- Calabrese, J. (2024). Israel and China: A time for choosing? *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/israel-and-china-time-choosing>
- China, Cyprus Builds Strategic Partnership, Promote China-EU Cooperation and BRI. (2021, December 24). *China Briefing*. <https://www.china-briefing.com/news/china-cyprus-builds-strategic-partnership/>
- China and Cyprus to elevate relations to a Strategic Partnership. (2021, December 1). *Stockwatch*. <https://www.stockwatch.com.cy/en/news/china-and-cyprus-to-elevate-relations-to-a-strategic-partnership>

- China and Bahrain (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/2803_663606/
- China and Cyprus (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/3265_665445/2808_664480/
- China and Egypt (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/gjhdq_665435/2913_665441/2813_663616/
- China and Jordan (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/2833_663656/
- China and Kuwait (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/2838_663666/
- China and Libya (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/gjhdq_665435/2913_665441/2848_663686/
- China and Morocco (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2913_665441/2858_663706/
- China and Tunisia (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2913_665441/2893_663786/
- China, Oman issue joint statement on establishment of strategic partnership (2018, May 26). *Xinhua*. http://www.xinhuanet.com/english/2018-05/26/c_137206872.htm
- Egypt – Air Force: Equipment in Service. (2024, November 25). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_930/air-force
- Egypt- Air Force: Military Exercises. (2025, May 7). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_930/air-force
- Embassy of China in Iraq. (2025, March 10). Iraq's Largest Trading Partner: China Reaches \$55B Trade. *IINA*. <https://www.iina.news/iraqs-largest-trading-partner-china-reaches-55b-trade/>
- Faboade, D. (2023, December 4). Egypt Launches MistrSat-2. *Space In Africa*. <https://spaceinafrica.com/2023/12/04/egypt-launches-mistrsat-2/>
- Gering T. (2025). China Breaks Silence on Hamas Massacre, Opens Door to Strategic Partnership with Israel [Interview transcript]. *Discourse Power*. <https://discoursepower.substack.com/p/china-breaks-silence-on-hamas-massacre>
- Iran- Air Force: Equipment in Service. (2024, July 16). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_957/air-force
- Kuwait News Agency. (2025, February 10). China confirms keenness to enhance cooperation with Kuwait. *Zawya*. <https://www.zawya.com/en/economy/gcc/china-confirms-keenness-to-enhance-coop-with-kuwait-c0bv9pip>
- Libya – Air Force: LNA Assets. (2025, June 2). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_977/air-force
- Marks, J. (August 2022). Jordan-China Relations: Taking Stock of Bilateral Relations at 45 Years. *Stimson Center*. <https://www.stimson.org/2022/jordan-chinese-relations-taking-stock-of-bilateral-relations-at-45-years/>
- Ministry of Foreign Affairs. The People's Republic of China. (2022, December 9). Xi Jinping Meets with Iraqi Prime Minister Mohammed Shia' Sabbar al-Sudani [Press release]. https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/jj/2022/xjpcxfh/202212/t20221211_10988766.html
- Ministry of Foreign Affairs. The People's Republic of China. (2025, April 25). Special Envoy Zhai Jun of the Chinese Government on the Middle East Issue Visits Qatar [Press Release]. https://www.mfa.gov.cn/eng/xw/wjbxw/202504/t20250428_11605988.html

- Morocco – Air Force: Equipment in Service. (2024, September 27). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_996/air-force
- Oman launches its first satellite into space. (2024, November 11). *Arab News*. <https://www.arabnews.com/node/2578923/middle-east>
- Partnerships. (n.d.). *Bahrain Space Agency*. <https://bsa.gov.bh/about-bsa/partner-with-bsa/>
- Saudi Arabia – Air Force: Equipment in Service. (2024, June 21). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_1028/air-force
- Segev, H. (2021, May 10). China and Iran: Resurging Defense Cooperation? Special Publication. Institute for National Security Studies. <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/special-publication-100521.pdf>
- Siddiqui, A. (2024, May 22). Qatar-China strategic partnership a role model: Envoy. *Qatar Tribune*. <https://www.qatar-tribune.com/article/123949/nation/qatar-china-strategic-partnership-a-role-model-envoy>
- Statement on 'Document of Comprehensive Cooperation between Iran and China' (2021, March 27). *Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs*. <https://en.mfa.gov.ir/portal/newsview/632866>
- Tianjin Commission of Commerce. (2015, September 9). China, Jordan announce strategic partnership [Press release]. https://shangwuju.tj.gov.cn/en/Investment/202005/t20200520_2505140.html
- Turkey, China have forged strategic partnership: Envoy. (2018, October 20). *Energy Terminal*. <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/turkey-china-have-forged-strategic-partnership-envoy/22006>
- United Arab Emirates- Air Force: Military Exercises. (2025, May 12). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_1060/air-force
- United Arab Emirates- Air Force: Equipment in Service. (2024, October 31). *Janes*. https://customer.janes.com/CountryIntelligence/Countries/Country_1060/air-force
- Vaidya, S. (2023, February 28). Analysing China-Saudi Comprehensive Strategic Partnership. *ORCA*. <https://orcasia.org/article/156/analysing-china-saudi-comprehensive-strategic-partnership>
- Xinhua. (2024, December 19). Kuwait-China relations continuously developing, says Kuwaiti foreign minister. *China Daily*. <https://www.chinadailyhk.com/hk/article/600594>
- Xinhua News Agency. (2022, January 24). GLOBALink | From Belt & Road to innovation cooperation, China-Israel cooperation blossoms. *Belt And Road Portal*. <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/p/217355.html>